

**JIHOČESKÁ UNIVERZITA V ČESKÝCH
BUDĚJOVICÍCH**

PEDAGOGICKÁ FAKULTA

A

VYSOKÁ ŠKOLA EKONOMICKÁ V PRAZE

FAKULTA MANAGEMENTU V JINDŘICHOVĚ HRADCI

Bakalářská práce

2008

Petra Janotová

**JIHOČESKÁ UNIVERZITA V ČESKÝCH
BUDĚJOVICÍCH**

PEDAGOGICKÁ FAKULTA

A

VYSOKÁ ŠKOLA EKONOMICKÁ V PRAZE

FAKULTA MANAGEMENTU V JINDŘICHOVĚ HRADCI

**Vývoj rodiny 20.století po současnost
zaměřený na psychickou deprivaci u
dětí a mládeže**

VYPRACOVAL: *Petra Janotová*
VEDOUcí BAKALÁŘSKÉ PRÁCE: *doc. PhDr. Miroslav Somr, DrSc.*
STUDIJNÍ PROGRAM: *Sociální pedagogika,
Výchovná a vzdělávací praxe*
DATUM ODEVZDÁNÍ: *21.3.2008*

Poděkování

Děkuji vedoucímu této bakalářské práce, doc. PhDr. Miroslavu Somrovi, DrSc., za cenné rady a připomínky, které mi pomohly při zpracování předkládané práce

Prohlášení

Prohlašuji, že bakalářskou práci na téma
»Vývoj rodiny 20. století po současnost zaměřený na psychickou deprivaci u
dětí a mládeže«

jsem vypracovala samostatně.

Použitou literaturu a podkladové materiály
uvádím v příloženém seznamu literatury.

České Budějovice, 2008

podpis studenta

Anotace

Bakalářská práce, kterou předkládám, je zaměřena na problematiku psychické deprivace u dětí a mládeže a na význam rodiny v dnešní době.

V teoretické části jsem se snažila o posouzení změn, které se rodinného prostředí v kontextu s vývojem moderní společnosti dotýkají.

V praktické části jsem provedla vyhodnocení výzkumu zaměřeného na skutečný výskyt psychické deprivace u dětí a mládeže a situaci rodiny.

Abstract

I present a bachelor thesis which focused on the problem of psychological deprivation among children and young people and on the importance of the family in the present time .

In the theoretical part of my thesis I considered the changes which are involved in the family environment in the context of the modern society 's development.

In the practical part I carried out the evaluation of research which was aimed at the real occurrence of the psychological deprivation among children and young people.

OBSAH:

I. Teoretická část

1. Úvod.....	8
2. Historický pohled na vývoj rodiny v 19. a 20.století.....	8
2.1 Devatenácté století.....	8
2.2 Dvacáté století.....	11
2.2.1 Teorie rodiny ve světle velkých teorií.....	12
2.2.2 Teorie rodiny po rozpadu klasických teorií.....	14
3. Podmínky pro založení rodiny:sňatkový trh,láska a sex.....	15
4.Vývojová teorie rodiny	18
5. Problém rozvodovosti.....	23
6. Psychická deprivace u dětí a mládeže.....	25
6.1 Vymezení pojmu psychická deprivace.....	25
6.2 Dítě a jeho vývoj v rodinném prostředí.....	26
6.3 Psychická deprivace, subdeprivace- poznatky z praxe odborníků....	30
6.4 Čtveřice základních psychických potřeb.....	32
6.5 Typy deprivované osobnosti dítěte a indikace pro adopci.....	34
6.6 Osobní vztahy uvnitř rodiny, postoje k dítěti, citová atmosféra.....	35

II. Praktická část:

7. Úvod k praktické části-cíle práce.....	39
7.1 Hypotézy.....	39
7.2 Metody výzkumu	39
7.2.1 Kazuistika.....	40
7.2.2 Kazuistika studenta.....	41
7.2.3 Dotazníkové šetření.....	44
7.2.3.1 Sběr dat, časový harmonogram.....	44
7.2.3.2 Výzkumný soubor respondentů a popis zjištěných výsledků.....	45
8.Závěr.....	55
Seznam použité a citované literatury.....	57
Příloha č.1-dotazník.....	58

1.Úvod

Mohlo by se zdát, že duševní strádání z nedostatku citových a společenských podnětů by pro moderní dobu mohlo být minulostí. Opak je ale pravdou. Pokud se týká dětí a mládeže, přibývá situací, kdy tolik potřebné citové zázemí nejbližších osob, rodičů, chybí. Nedostává se nejen dětem, které vyrůstají v ústavních zařízeních, ale i těm, které žijí v rodinném prostředí.

Tempo moderní doby stále více znemožňuje v běžném životě najít si chvíli na své blízké. Děti jsou „odkládány“ k počítačům, televizím, ... a osobní kontakt chybí.

Měli bychom se zamyslet nad příčinami tohoto stavu. Neměli bychom zapomenout na to, že lidský jedinec, který poznal plné citové vztahy, otevřené a nefalšované, má šanci vyrůst v člověka, který je schopen nalézat spokojenost v možnostech vlastního života, ve své vlastní budoucí rodině.

2.Historický pohled na vývoj rodiny v 19. a 20.století

2.1 Devatenácté století

Výzkumy i zkušenosti ukazují, že nezastupitelným, silným a vlastně prvním činitelem při formování dítěte je rodina. Musíme si být dobře vědomi, že i její život a funkčnost závisí na stavu společnosti, na širším společenském prostředí: a to na historickém vývoji země, na ekonomické a politické situaci, na kulturních tradicích.

Rodina je tedy obrazem doby a jejích politických, sociálních, ekonomických, kulturních i ekologických podmínek a zásad. Mezi pojmy, kterých se užívá při rozboru působení společnosti na osobnost, má velký význam pojem způsob života, který v sobě zahrnuje jak způsob výroby, tak potřebu materiálních a duchovních hodnot, zahrnuje rovněž péči o děti, staré lidi a vztahy mezi lidmi vůbec. Působení širšího společenského prostředí se projevuje již v tom, jak se mění rodina, její úkoly i výchovné působení v průběhu historie.

Dnešní svět je naplněn protiklady, je rozmanitý, a proto ani teorie o rodině nebudou konstantní. Vždyť svět je dynamický, mění se, a proto musíme počítat s tím, že i rodina bude procházet svou transformací.

Zeptáme-li se obyčejného člověka, co je pro něj domov a rodina, určitě je bude spojovat s tím milým, dobrým i hřejivým, co většinu z nás v životě potkalo. Vybaví se i vzpomínky, pocity, které budou dávány do spojitosti s těmi, kdo jsou „naši“, lidé nám nejbližší. Je dobře, když děti i dospělí vědí, kde je jejich „doma“, kam se mohou vracet. Ano, stav dané společnosti se podílí i na stabilitě rodiny, na jejím chápání.

Ve vývoji názorů na vývoj rodiny v moderní době 19. a 20. století přišla celá řada významných sociologů s teoriemi, které měly vysvětlit změny, jež se děly s rodinou v kontextu rychle nastupujících změn ve světě. Vzhledem k četnosti teorií a jmen je možné se v textu dotknout jen některých z nich.

Lidstvo se vyvíjelo zákonitým vývojem od kvalitativně nižších struktur k nejvyšším, a to z hlediska dosažené úrovně společenských vztahů, vědy, kultury. O rodině, která má nezastupitelné místo v civilizované společnosti, ... *si mohl být sociální teoretik dlouho jist, že se ve svých funkcích i základní struktuře ve svém dnešním stavu neliší významně od toho, jak vypadala od počátku naší civilizace, a že může s rozumnou mírou jistoty předpokládat principiálně stejné fungování a strukturu rodiny třeba i po dalším století dynamického vývoje moderních společností....(7:14)*

Od poloviny 19. století vycházelo teoretické myšlení o rodině ze dvou hlavních zdrojů. V této souvislosti mluvíme o ... **institucionální historicko-právní škole**, jež mu dala na dlouhou dobu normativní charakter; ... a ... *na druhé straně významně působilo na rozvoji teorie rodiny myšlení sociálních kritiků a reformátorů, kteří, ať byli konzervativní nebo pokrokové orientace, opírali se spíše nežli o právní normy, o přímý kontakt s chaotickou sociální realitou....(7:23)* Odlišnost těchto proudů je dána tím, že v centru pozornosti měly na mysli každou jinou rodinu. Pro institucionální tradici to byly zákona dbalé střední a vyšší vrstvy a pro evolucionisty byla měšťanská rodina vrcholem společenského vývoje. Sociální reformátoři vycházeli od rodiny nižších vrstev, která však byla ohrožena dynamickým sociálním vývojem.

Právní škole a evolucionistům sloužily právní normy jako východisko pro analýzu forem manželství a rodiny. K výrazným postavám institucionálního výzkumu rodiny patřil profesor občanského práva v Cambridge Henry Sumer

Maine (1822-1888), který přisuzoval rodině jako právní jednotce i jako sociální instituci ústřední význam. Uvádí, že v předindustriální společnosti nemá jedinec právní subjektivitu. Tu má rodinné společenství, kterému velí patriarcha. K rozpadu příbuzenské rodiny pak dochází spolu s rozpadem feudalismu. V rozvíjející se industriální společnosti je věnována v civilním právu větší pozornost jedinci.... *Ve 2. polovině 19. století. už rodina není chápána jako přírodní či přirozená jednotka, ale jako instituce vzniklá historickým vývojem....* Herbert Spencer v díle O studiu sociologie vyslovil názor.... *Abychom porozuměli vyšším formám rodinného života, musíme je sledovat od nejnižších tvarů, jež jsou charakteristické pro nejprimitivnější společnosti... (7:25)* Vývoj společnosti vidí jako vyšší stadium vývoje přírody. Nebyl jediným, kdo využil možnosti přenesení darwinistických pojmů na historický vývoj rodiny, manželství a společnosti.

Emile Durkheim (1858-1917) v díle Úvod do sociologie rodiny (1888) se přiklání k názoru, že jsou to hlavně právní prameny, které mu jako objektivní sociální údaje mají otevřít přístup ke společenským jevům. Dnešní manželská rodina vzniká dle jeho koncepce jako důsledek vydělení se nukleární rodiny z příbuzenské rodiny; autorita a práva otce jsou vlivem státních zásahů stále více omezována. Tím, jak se manželská rodina vyděluje z příbuzenských sítí, dochází k personalizaci vztahu v manželském páru, jenž se proměňuje ve výlučnou sociální vazbu.

Práce, které byly spojeny se základy konzervativní tradice v sociologii rodiny, mají souvislost se jménem Le Playe, který rozpracoval 3 typy rodin: patriarchální, nestabilní, rozvětvené. Přiklání se k názoru, *...že stabilní formy rodiny lze najít tam, kde je zajištěno vlastnictví kapitálu, domu a půdy, kde vládne neomezená patriarchální autorita manžela a otce a poslušnost vůči desateru.... (7:33) ... v dědickém právu Code civil, jež omezuje suverenitu otce a zrovnoprávňuje sourozence, vidí jednu z příčin rozkladu rolnických rodin a státu.... (7:33)*

Sociálně kritické studie rodiny vidí v tvrdé realitě rychlé industrializace a urbanizace jiný podnět rozvoje sociologického zkoumání rodiny. Jde o dobu, kdy je otřesena tradiční společnost. Nový způsob organizace práce a osídlení a vznik rychle rostoucího průmyslového proletariátu si vynutil hledání nových kulturních vzorů. Vždyť po celé 19. století a také v 1. polovině 20. století existoval v sociologii

názor,...že měšťanská evropská rodina 19.století se vyznačuje tak znamenitou funkčností,že odkazuje k něčemu, co tu vlastně vždycky bylo ... neobyčejně sílila a stala se kulturním modelem a základní institucí sociální kultury....(7:14)

Právě výše nastoupené změny, chudoba, jež svou intenzitou narušovala rodinné svazky a plodila řadu sociálních problémů, ke kterým řadíme růst rozpadlých rodin a rozvodů a neutěšené poměry v proletářských rodinách rozvrácených alkoholismem a bídou, vedly i k názorům na konzervativní návrat k patriarchální rodině. Nutno podotknout,že šlo v daných podmínkách o zidealizovaný názor.Navíc v této době nechalo o sobě slyšet hnutí radikálních a marxisticky orientovaných feministek v USA v 70 letech 19.století. Dostalo se pod vliv vizí o revoluční přeměně světa, která osvobodí ženu.

Zájem českých autorů o sociologii rodiny se rozvíjí na samém konci 19.století zásluhou T.G.Masaryka a Emmanuela Chalupného. I když sociologie rodiny patří k „malým oborům“, u nás najdeme o ni zájem takřka u všech větších autorů.

2.2 Dvacáté století

Na vývoj rodiny ve 20.století měly osudový vliv oba světové válečné konflikty. První světová válka přinesla statisícům žen ztrátu či dočasnou nepřítomnost mužů a následkem toho...*hluboké zářezy ve věkové pyramidě válčících zemí vyznačují miliony chybějících dětí, které se v oněch čtyřech letech nenarodily- to jsou největší ztráty této války....(10:7)* O hrozivých následcích 2.světové války bylo napsáno již mnoho. Nikdy se však nedostaneme ke konečnému účtu. Odchod miliónů mužů na frontu, kde tito utrpěli zranění, strávili léta v zajetí nebo zahynuli, deportace celých rodin, jež hynuly v plynových komorách, jiné rodiny se po milionech přesídlovaly, to je jen část z útrap, které válka lidem přinesla. *Vždyť...došlo k vyvraždění celých židovských nebo cikánských rodin, k vyhlazení polských rodin několika generací a k...,rozbití, roztržení či rozprášení rodin slovanských i germánských, jihoevropských i severských, katolických, protestantských, rodin bezvěrců, fašistů, nacistů, republikánů i komunistů(10:7)* Po několik desetiletí nemohla evropská rodina rozhodovat o svém osudu. Byla nucena podrobovat se událostem, které ji přesahovaly. Není divu, že *...v těch letech se rodiny jakožto „jediná útočiště*

v krutém světě“ -viz. *Ch.Lash...znovu semkly a pevně se zorganizovaly , aby byly soběstačné a mohly přežít....(10:8-9)*

2.2.1 Teorie rodiny ve světle velkých teorií

Období po 2.sv.válce je v sociologii pokusem o velké teorie, které se rozvíjejí v 50.letech. Svět se vzpamatovává z následků války, vrací se veteráni z války a existují lepší podmínky pro založení rodiny. ... *Evropské rodiny prožívají téměř jednotné vzkříšení , které je navzájem sbližuje. Lidé, kteří byli otřeseni válkou hledají útočiště v zázemí rodiny po skončení války a... přicházejí nádherné i dramatické měsíce, během nichž evropské rodiny čekají , hledají své zmizelé ... Miliony dvojic se po pěti letech násilného odloučení setkávají a pokoušejí se začít znovu... .(10:9)* Je to rodina, která se na tomto těžce zkoušeném kontinentu osvědčuje lépe než totalitní společnost, neboť ani fašistický, ani komunistický režim si rodiny ve 30. a 40.letech moc nevážil. Okolnosti si vynutily i to, že Stalin musel v zemi již 8.7.1944 změnit existující zákony, ve kterých se podporuje zákonné manželství a rodina. A i další země východní Evropy, když se dostaly pod komunistickou nadvládu, začlenily do svých ústav slavnostní vyhlášení v tom smyslu, ... že „*manželství a rodina tvoří základ pospolitého života“ (NDR),...,...“stát pečuje o to, aby rodina byla zdravou základnou rozvoje národa“ (ČSR)....(10:10-11)*

I přes uváděné problémy nám čísla říkají ... že v celé Evropě připadá v letech 1946-1964 na jednu ženu více než 2,5 dítěte. Proč se rodí tolik dětí? Protože lidé ztratili příliš mnoho blízkých a ze vzdoru chtěli dát vzniknout novému životu, protože mladá manželství neměla nic, ani dům, ani auto, ...zábavy bylo málo, cestování nedostupné: nemuseli se tedy rozhodovat, zda si pořídít zahraniční zájezd nebo mimino. Je zajímavé, že porodnost nestoupala v chudých oblastech Evropy, kde už dříve byla vysoká (v Portugalsku ,Řecku ,jižní Itálii Polsku, Irsku), ale pouze v zemích a ve společenských vrstvách, které bývaly bohaté a válkou zchudly. Tomuto zvýšení porodnosti neuniklo ani tehdejší Československo a index plodnosti zde v roce 1946 strmě dosahuje 3,2 děti na ženu....(10:20-21)

V USA, které nebyly tak silně zdevastovány válkou jako evropské země, nastává prolomení některých bariér, zvyšuje se mobilita lidí, více se využívá

auto jako dopravní prostředek, Stále více rodin podléhá vizi rodinného života v rodinném domku na příměstském sídlišti. Prosazuje se neolokalita, což znamená, že nově zakládaná rodina nově zakládá i samostatnou domácnost v novém domě. A pro dvougenerační, samostatně žijící rodinu se uvádí označení **nukleární rodina**. Používá se k označení standardního způsobu rodinného života vyspělých průmyslových civilizací, k čemuž vývoj přirozeně směřoval..

V českých zemích jsou pro hospodářský rozkvět příznivé předpoklady, které jsou dané vysokou výchozí úrovní průmyslové infrastruktury, jež je výhodně orientovaná na spotřební průmysl. Navíc hospodářství nebylo zničeno boji na frontě, ani masovým bombardováním A vysoce kvalifikovaná pracovní síla neumírala v bojích, protože naši muži nebyli mobilizováni k účasti na frontách 2.světové války. I k nám přichází po 2.světové válce „baby -boom“, i tu se posiluje tendence k neolokalitě a nukleární rodině.

Konjunktura, jež by nás vynesla v životní úrovni do čela evropských zemí, byla však zlomena v samém začátku komunistickým pučem a následnou totální devastací produktivních sil společnosti. Vše bylo podřízeno ideologii marxismu-leninismu, a tak není divu, že v českých zemích byla sociologie v roce 1950 zrušena a zakázána jako buržoazní věda!!! A další rozvoj sociologické teorie rodiny už můžeme sledovat jen v kontextu evropského a amerického vývoje

V 50.letech se prosadil v sociologickém myšlení v USA strukturální funkcionalismus. Takto nově pojímaná sociologie měla vliv na evropské země. Jejím reprezentantem je Talcott Parsons (1902-1979), který vychází z toho, že každý sociální systém je složený z prvků, které jsou i samy strukturovány, tyto **subsystémy** plní vůči sobě navzájem a vůči celku určité funkce; strukturou rozumí *...ty vztahy anebo aspekty systému, jež jsou dostatečně stabilní, aby nám umožňovaly považovat je za stálé(7:44)* Rodinu chápe jako základní instituci lidské socializace prezentovanou jako šťastný manželský pár, který vychovává své děti v předměstí se zahrádkou.

V letech 1945-1964 se stalo manželství módou. Ba co více, *...manželství se ve skutečnosti stalo referenční hodnotou znovu ožívající Evropy(10:17)* Zejména v západní Evropě se rozvíjí manželské poradenství, které je svěřováno do odborné péče psychologů. Poradenství, které bylo původně určené pro prospěch manželství se začíná také orientovat k osobním potřebám manželů. *...Navíc se na problematice manželského páru začíná přizívat problematika žen (jejich statut*

podřízenosti, touha kontrolovat svou plodnost, později přání pracovat mimo domácnost) ...Manželská dvojice si teď nejen musí ve všem rozumět, ale ještě musí být rovnostářská(10:18) Od 60.let psychologové v manželských poradnách usilují o to,aby klient uměl vyjadřovat své pocity, přání, učí ho zbavovat se pocitu viny a nalézat sám sebe. Tak vypadá vztah k instituci manželství v 60.letech 20.století.

2.2.2 Teorie rodiny po rozpadu klasických teorií

Nové impulsy pro teorii rodiny ve změně společenského klimatu nastaly na přelomu 60.-70.let i v 80.letech. Devadesátá léta otevřela dveře postmoderní společnosti.

Roku 1969 vycházejí *Meze růstu* prezentované jako první významná studie upozorňující na nutný zlom nasazeného konzumního trendu. Do toho přichází i ropná krize r.1973, ve stejné době začíná západní země ohrožovat terorismus; drogy, které dříve spoluvytvářely image mladým intelektuálům či bohatým zhýralcům,se stávají bičem pro chudinu.Zato však jsou zdrojem bohatých příjmů organizovanému zločinu.Roste počet armády nezaměstnaných, která se mění v trvale „zbytečnou třetinu“ populace.

Nejen to, roste stále větší část populace, která ztrácí krok se zvyšujícími nároky, jež jsou spojeny s rozvojem technického pokroku.Výsledkem je stav,kdy se na konci 80.let dostává sociální stát do potíží. Přibývá lidí bez práce, s nejasnou představou o svém společenském zařazení; ekonomika západního světa ztrácí dech, vstupuje do boje se soutěživou ekonomikou asijských zemí.Tato situace je ještě zhoršována hrozbou etnických konfliktů. Do bezpečných a stabilizovaných států přicházejí ohromné masy politických i ekonomických uprchlíků. Ne všude se ale podaří úspěšně asimilovat tyto lidi.

Problém deklasovaných vrstev se vyhrocuje, ony ztrácejí jakýkoli důvod být kulturně loajální ke společnosti,jež jim dává najevo jejich zbytečnost a konstituují subkultury militantně nepřátelské tradičním hodnotám a institucím západní kultury (7:57)

Velká konjunktura rodiny z 50. a 1.poloviny 60.let skončila a začíná se projevovat problém, který je tentokrát spojený s reprodukcí obyvatelstva, se snižováním

porodnosti od poloviny 70.let v zemích západní a severní Evropy (z hodnot okolo 2,5 dětí na 1 ženu k 1,5 dítěte). Podobný trend nastal v 80.letech v populaci italské a španělské. Lidé uzavírali méně sňatků a naopak stoupala rozvodovost.Tento výše zachycený stav zasáhl i do sociologie rodiny, kde se ukazuje,že strukturovaný funkcionalismus vyhovující v době stabilizovaného růstu, neobstál v kontextu velkých společenských změn.

Sociologie rodiny se otevírá podnětům moderního myšlení. Rodinu se poté pokoušejí vysvětlit další teorie. Jedna z nich chápe rodinu jako základní stavební kámen nerovnosti.Otázka sociální nerovnosti představuje jednu z hlavních otázek sociologické teorie. Zajímá nejen sociology,ale také teorie ekonomické a politologické.Pokus o vysvětlení mechanismů sociální nerovnosti obsahují i teorie žitého světa.Základní součástí této teorie je vědomí,kde je ve společnosti „nahore“-„dole“. Každá společnost si vytváří také sociální poptávku po systematické informaci, jaký je současný stav nerovnosti.

3. Podmínky pro založení rodiny:sňatkový trh,láska a sex

V nejširším vymezení je rodina definována jako...*společenská skupina spojená manželstvím nebo pokrevními vztahy a odpovědností a vzájemnou pomocí...(1:512),jako...., institucionální zajištění lidské reprodukce, legitimní v dané společnosti“(7:99)* Podoba rodiny vychází z legitimacy, kterou konkrétní společnost považuje za správnou. Člověk dlouho vyžívá fyzicky a mentálně a včleňuje se do hierarchizovaného systému vazeb velké society. Potřebuje tedy institucionálně pokrýt nejen reprodukci fyzickou, ale i reprodukci sociální způsobilosti. Aby byla rodina funkční jako instituce, musí obsahovat i jistý prvek trvalosti, jenž se pojí s pocitem sounáležitosti při dosahování společných rodinných cílů. Jako nejideálnější prototyp rodiny se považuje tzv. **manželská rodina.**

Sňatkový trh vystihuje fakt,že v každé společnosti existuje sociální prostor (mj. škola, zaměstnání, zájmová činnost), v němž se setkávají, vzájemně oceňují, vytřídí páry, které jsou potenciálními adepty manželství.

V současné době ve vyspělých zemích i u nás dochází k odsouvání sňatků. Mění se mj.strategie žen, neboť ženská emancipace a včlenění celoživotního zaměstnání do ženské životní dráhy, včetně rovnoprávných aspirací žen na profesní kariéru,

vnesly do starých mechanismů nový prvek. Ženy, které na manželském trhu socioekonomický vzestup nehledají, tak činí proto, že ho mají doložený ve svém vzdělání nebo jsou třídně zařazeny relativně vysoko, a to díky rodině svého původu.

Teorie sňatkového trhu předpokládají, že se v procesu párování vyhledávají dvě rozumné osoby. Systémové determinanty ovlivňují výběr tím, že k určitému chování táhnou i tlačí. Tah k určitému výběru spočívá v jeho sociálním omezení.

Každá společnost je vnitřně rozdělena v subkultury, třídy a teritoria, za jejichž hranice se člověk těžko dostává, natož aby tam měl pohodu k výběru partnera. Přímý tlak na výběr pak vykonává vlastní rodina a tlak působí ve dvou rovinách: jednak se projevuje jako manipulativní jednání rodičů, a to přímo; jednak mají vliv na potomka nepřímě, a to hodnotami a postoji, jež mu vštěpovali v socializaci od batolecího věku. Zde jde o vliv nejsilnější.

Pro uzavření racionálního sňatku je žádoucí i věková homogamie. S tím, jak výběrové párování převzali do svých rukou sami potenciální partneři, klesl věkový rozdíl v páru a tato tendence zesílila vzrůstem vzdělanosti žen a všeobecným rozšířením vysokoškolského vzdělání. V českých zemích procházejí právě ve 2. polovině 90. let sňatkovou tísní ročníky žen z vysoké populační vlny z poloviny 70. let, což působí pokles sňatečnosti, zvyšování věku u žen při sňatku, pokles porodnosti a snížení věkového rozdílu v páru.

Nutno připomenout, že i v některých méně otevřených společnostech se vyžaduje i homogamie rasová, etnická a náboženská. Není daleko doba, kdy i v moderní vyspělé společnosti některé z nich zakazovaly rasově smíšené sňatky zákonem (např. v USA platil zákon zakazující miscegenation neboli rasově smíšené sňatky někde až do 2. poloviny 60. let 20. století). Z evropských zemí jsou tradičně tolerantní ke smíšeným manželstvím ve Francii, Holandsku, od počátku 70. let i tradičně liberální země skandinávské. Evropa patří ke kulturní oblasti s relativně velkým podílem rasově smíšených párů.

Vzdělanostní a třídní homogamie *nabývá v postmoderních státech nové podoby; společnosti politicky koncipované jako společnosti otevřené se stávají i kulturně otevřenějšími a mobilnějšími*----zvýšená prostorová mobilita

překonal teritoriální omezenost výběru partnera... (7:115) Je pravdou, že v tradicionalisticky založeném společenství může docházet k perzekuci partnerů.

Dosud prezentovaný pohled na vytváření lidských párů vychází z předpokladu, že výběrové párování je ve společnostech našeho kulturního okruhu orientováno k manželství a ke vzniku rodiny. Nutno dodat, že tento předpoklad neplatil nikdy úplně a ve 2. polovině 20. století začíná platit stále méně. Sociologii rodiny zajímá pojetí lidského páru jako reprodukční jednotky, kterou chápe jako základ domácnosti a rodiny. Proto je nutné zmínit i otázku pohledu na sex, který byl považován sociology za velmi chytlavé téma. Až dílo A.C. Kinseyho, *Sexuální chování lidského samce* (1948) otevřelo okno do nového sociálního prostoru. Provedl výzkum několika desítek tisíc Američanů ve věci sexuálního chování. Citlivě vystihl, že 2. světová válka prolomila mlčení o sexu. Ve svém snažení pokračoval knihou *Sexuální chování lidské samice* (1953), o níž se diskutovalo v odbornějším kontextu a měla pro sociologii přínos ve dvojnásobném směru: znamenala průlom do předsudku, že na některé věci se nelze v sociologickém průzkumu ptát, protože bychom urazili respondenta; podařilo se utřídit získaná fakta podle vzdělání, náboženského vyznání, etnické příslušnosti a věku respondentů.

Trvalo však dlouho, než našel pokračovatele. Musela přijít mj. hrozba AIDS, aby se otevřely zdroje financování podobných výzkumů. U nás jmenujme práce Burešové a kol., Krause a kol., Weisse, Zvěřiny v 80. a 90. letech. Dalším argumentem pro sociální podmíněnost lidského sexuálního chování je i jeho historická proměnnost. Ve vývoji lidstva mluvíme o třech sexuálních revolucích.

První z nich zasáhla Evropu v průběhu 1. tisíciletí našeho letopočtu a založila jednotný vzorec evropského sexuálního chování. Je spojena s šířením křesťanství. Prosadila úplný monopol manželství na sex a nerozlučitelnost svazku manželského, tabuizovala incest i homosexualitu. Kladla důraz na pohlavní zdrženlivost. Církev v 11. století spojila sex s hříchem. Obě další evropské sexuální revoluce respektují monogamickou párovou rodinu jako základní reprodukční instituci. Mění se postoje k sexu, zvláště mimomanželskému.

Druhou sexuální revoluci ze 16. století charakterizuje otevřenost a vysoké hodnocení sexuality, o čemž svědčí i vrchol nemanželských porodů r. 1590. Od 19. století se proklamuje právo na vlastní volbu při uzavírání manželství. K tomu se přidaly nové myšlenky ženské emancipace, jež usilovaly o zrušení dvojí

sexuální morálky pro muže a pro ženy. Tento vývoj vrcholil třetí sexuální revolucí v 60.-70.letech 20.století. Byl radikálně a otevřeně odmítnut monopol manželství na sex, revoluce emancipovala sex nejen od reprodukce, učinila ho plně legitimním a samostatným zdrojem slasti a novou oporou lidské identity. Sex se stal pro mnohé novým náboženstvím. Feminismus podtrhoval právo ženy na autonomní rozhodování o vlastním těle, svobodný výběr partnera pro orgasmus a autonomní rozhodování o mateřství. Sex přestává být výsadou pouze manželských párů. Z marginální pozice ostýchavě obcházených témat dostaly se intimní vztahy, sexualita, láska mezi nejfrekventovanější témata sociologie 90.let.

4.Vývojová teorie rodiny

Ve výše uváděném přehledu teorií a teorii perspektiv v sociologii rodiny byla zatím pominuta vývojová teorie rodiny. Její rozvoj vychází od zakladatelské práce Evelyn Duvalla, Vývoj rodiny (1957). U nás se touto problematikou zabývá mj. doc.O.Matoušek.

Podobně, jako se vyvíjí jedinec, prochází rodina vývojovými cykly. Vývoj rodiny v čase je uspořádán v jednotlivých fázích, mezi nimiž existují přechody. Období aktivního rodičovství zaujímá jen dvě až tři ze všeobecně rozlišovaných sedmi či osmi fází vývojového cyklu rodiny. Koncepce R.Gersona (1995), podobně jako I.Sobotková, rozlišuje tři fáze vývoje rodiny: *párování, kdy dochází k seznamování a navazování vztahu dvou původně cizích osob, následuje sňatek. Poté, co dojde k narození prvního dítěte, zůstává rodičovství organizačním principem životního cyklu rodiny, mluvíme o rozšíření (expanzi). Stažení (kontrakce) znamená osamostatnění dětí do jiných sociálních prostředí, kam je rodiče nemohou následovat... (8:78)*

Přechod k rodičovství se často děje pod silným kulturním tlakem, který se soustřeďuje hlavně na ženu(!), neboť sociální status ženy je historicky těsně svázán s mateřským statem. To platí i v českých zemích, kde je interrupce legalizována. Přesto se žena ocitne pod nátlakem při volbě stát se matkou. U nábožensky založených křesťanů je případná interrupce tlak smrtelného hříchu. Ale i bez víry je žena tím stresována..

Dobrovolná bezdětnost se stala po 2.světové válce na několik desetiletí důležitým fenoménem. I tak celoživotně bezdětná žena musela čelit otázce po povaze svého

stavu: zda chce-nechce dítě, může-nemůže ho mít. Pokles porodnosti od počátku 60. let 20. století byl způsoben nejen vzestupem bezdětnosti, ale i tím, že od původního modelu rodiny se dvěma dětmi se zvyšuje počet rodin s jedním dítětem. To bylo charakteristické hlavně pro vysokoškolsky vzdělané ženy.

Naší socialistickou anomálií byly velmi mladé matky. *...zvýšení porodnosti neuniklo ani tehdejší Československo a index plodnosti zde v roce 1946 strmě dosahuje 3,2 děti na ženu... (10:20-21)... posun k mladším ročníkům je zřetelný v Čechách a na Moravě, kde plodnost žen mezi 17. a 20. rokem značně stoupla a kde k největšímu počtu porodů dochází u žen ve věku mezi 21 a 24 lety....(10:21)* Tento trend pokračuje do roku 1965.

Jako příčina tohoto stavu se uvádí specifická kombinace nedostatku příležitostí v socialistické společnosti s vysokou závislostí mladých lidí na rodině původu. V české společnosti se zvyrazňovala i specifická podoba bytové nouze, kdy mladí žili v jedné domácnosti se svými rodiči.

Přechodem, k němuž dochází mimovolně, je dítě, které může být počato i neplánovaně. U nás byla po dlouhá léta každá druhá nevěsta těhotná. V současnosti dochází k výrazné změně vzorce zakládání rodiny. Vždyť česká rodina patřila a znovu patří k tzv. západoevropskému typu rodiny, který se vyznačoval relativně vyšším věkem při prvním sňatku obou snoubenců. A i tím, že pár odkládal sňatek, dokud nezískal ekonomickou autonomii.

Ve vzorci chování, který vedl ke sňatku tradičně platila posloupnost: *...1. ekonomická autonomie (alespoň u potenciálního ženicha); 2. byt či dům (jít od oltáře do vlastního); 3. byly-li tyto 2 podmínky aspoň v potenci splněny, ohlásilo se zasnoubení (umožnilo vzájemné poznávání se, předpokládalo se bez sexu!!!); 4. sňatek (a manželský sex bez antikoncepce), 5. 1. dítě....(7:130)*

Dramatické tempo sociálních změn v posledních 100 letech vzalo člověku naší civilizace oporu v tradici: musí se častěji rozhodovat sám, a to i za situace, kdy nemá dost informací pro spolehlivější odhad následků. Je nucen riskovat. Člověku moderní doby se šance na nový pokus staly druhou přirozeností. Jinak je tomu u početí dítěte. Na rozdíl od volby školy, profesionální orientace, zaměstnání i manželského partnera, oprava jednou učiněného rozhodnutí tu možná není!

Je to přechod zlomový. Těhotenství připravuje ženu na mateřství fyziologicky, ale ne sociálně. Často zažívají ženy po porodu šok. Může dojít k laktační psychóze (

mentální nestabilitě), ke které dochází v raném mateřství. Ta je způsobena nejen hormonálně, ale i sociálně. Stačí připomenout frustraci zejména vysokoškolsky vzdělaných matek, které nejednou nabudou pocitu vlastní nedostatečnosti.

Po narození je dítě na matce závislé. Tento nerovný vztah se rozšiřuje i na otce. Tato závislost dítěte ale znamená i povinnosti rodičů, tudíž rodičovská autonomie nemůže zůstat sociálně neregulována. Příčin je více. Berme v úvahu skutečnost, že dítě (zejména malé) je fyzicky i psychicky křehké a bezbranné, že ne všichni rodiče dokáží rozeznat, co je pro jejich dítě nejlepší. Je hodně rodičů, kteří je mohou svými mentálními a sociálními limity a deformacemi poškozovat, kteří vnímají dítě jako nástroj k uskutečnění svých vlastních zájmů či k řešení konfliktů. Zájmem každé komunity je, aby v ní nevyrostali jedinci vychovávaní k hodnotám neslučitelnými s její vnitřní integritou. Tam, kde mluvíme o manželské rodině, společnost může od rodičů vyžadovat, aby respektovali skutečnost, že dítě má nárok na to, aby mu jeho otec a matka zajistili a poskytli základní výživu, oblečení,...

Ve společnostech našeho kulturního okruhu dnes rozlišujeme v principu dvojí koncepci a praxi rodičovské autonomie. **Tradiční**, která dává rodičům právo a povinnost přenášet na dítě jejich hodnotový systém. To je opravňuje činit tak prostředky, jež sami považují za nejlepší. Tím se vesměs posiluje integrita rodiny i integrita kultury. Na druhou stranu vytváří nevraživost vzhledem k rodinám odlišných subkultur v komunitě a případně i k rasismu.

Liberální koncepce předpokládá, že rodiče nebudou ovlivňovat dítě ve volbě hodnot; nechávají ho vybrat si, co bude pro jeho život nejlepší. Otevírá dynamiku sociální. Tento přístup ale rozvolňuje rodinu i vztahy a zeslabuje porozumění mezi generacemi.

Při sledování vývoje rodiny se musíme dotknout skutečnosti, která se týká zaměstnanosti žen, péče o rodinu a domácnost, ekonomiku domácnosti. Zde budu pro další vysvětlení vycházet z následujícího výroku..... *Zaměstnání jako všeobecně převažující způsob produkce statků a obživy člověka a jeho rodiny se vynořilo historicky poměrně nedávno a těsná asociace práce se zaměstnáním se ustavila až nějaký čas po průmyslové revoluci. Tato asociace zastírá skutečnost, že podstatný díl práce je vykonáván mimo zaměstnání a většinu z ní že vykonává žena. To potvrzují i údaje Světové organizace práce, kdy podle odhadů připadají na ženy, které tvoří asi polovinu lidstva, 2/3 odpracovaných hodin, 10%*

vyplacených mezd a 1% vlastnictví majetku... (7:149) Tento nepoměr mezi prací a příjmem i majetkem je dán právě povahou rozdílu mezi prací a zaměstnáním. To není pro ženy příliš příznivá statistika čísel! Není proto divu, že feministické hnutí v době své expanze na počátku 70.let položilo velký důraz na ekonomickou nezávislost žen, jež je v praxi spjata s jejich zaměstnáním a vlastním příjmem. V té době do společnosti vstupovala první generace žen, pro kterou bylo vysokoškolské vzdělání obvyklé, které se nesmířily se statem, jaký jim odkazovaly jejich matky.

V západní společnosti se v polovině 20.století setkáme s různými postoji v otázce zaměstnanosti žen. **Konzervativní stanovisko** proklamovalo zásadu, že vdané ženy nemají pracovat, zvláště ne matky. **Neokonzervativní stanovisko** považuje za samozřejmou jen práci bezdětných žen. Zcela odlišný je **egalitární přístup** v otázce zaměstnání žen. Ten poukazuje na to, že může dojít k devalvací ženské kvalifikace v době péče o děti, zejména pokud je mateřská fáze delší, žena kvalifikovanější a rozvoj oboru jejího zaměstnání dynamičtější. Žena ztratí výpadkem z profese kontakt s jeho dynamikou a je de facto odsouzena k méně kvalifikované práci v oboru, pokud z něho nevypadne úplně. Takový handicap je neslučitelný s nárokem na rovnost životních šancí. V západní společnosti se vyskytly snahy řešit tento problém nejdříve v rozměrech tradiční představy, že mateřství ženy nejlépe ochrání otec jejich dětí.

Česká společnost se ocitla po únoru 1948, který nás oddělil od západního světa, na jiném břehu. Nahlas se mluvilo o rovnosti a osvobození ženy. Situace po revoluci nebyla přátelská ani k rodině. Proč? Rodinná soudržnost představovala pro kolektivní obětavost nebezpečnou konkurenční loajalitu. Pod taktovkou Moskvy měla komunistická revoluce expandovat a přerůst v revoluci světovou, počítalo se s možným válečným střetem.

Kromě budování socialismu se naše společnost v 50.letech připravovala na eventualitu války. Zbrojní průmysl se rozšiřoval a totální mobilizace celé společnosti byla jen stupňována. *...Ženám byla jejich pracovní mobilizace předložena jako dosažení rovnosti, jako cesta jejich emancipace=rovná šance na zaměstnání a rozsáhlý, energicky realizovaný program na osvobození ženy od handicapu mateřství výstavbou sítě školek a jeslí, jež přijímaly dítě od 3 měsíců (pozn. tehdy končila MD) a nabízely i celotýdenní péči. ... (7:155)* Individuální bylo podřízeno kolektivnímu! To byla politika socialistického státu !

I pediatrie podporovala tento program: na medicínský předpis průmyslově vyráběné mléko bylo shledáno zdravějším než mléko mateřské. K tomu se přidali i pedagogové a psychologové, někteří shodně tvrdili, že dětský kolektiv v jeslích, který je vedený školenou pečovatelkou, stimuluje rozvoj dítěte lépe než diletantsky vedená péče v rodině; sociologie byla u nás v 50. letech umlčena (bylo již výše uvedeno).

Zde je třeba reagovat poněkud ironicky: jak mohla matka vědět, co její dítě potřebuje, když na to nemá kvalifikaci, odborné školení!!! Rodiny, zejména tam, kde si starší generace zachovala autoritu, vládnímu programu mlčky odporovaly, ale proti ekonomickým sankcím však neměly trvale šanci. Pod tímto tlakem některé ženy podlehly propagandě, jiné se k jejím argumentům uchýlily jako k útěše, ale matek, které ráno co ráno odkládaly své dítě do jeslí, chodily do zaměstnání, přibývalo. Brzy se však ukázalo, že totální mobilizace ženské pracovní síly je ekonomicky problematická. Matky malých dětí často absentovaly z důvodů častých onemocnění dětí, nehledě na to, že byly velké náklady na léčbu. Proto se začala vládní politika tiše obracet. Vzhledem k tomu, že *hodnota mzdy mužů byla nízká, že základní životní úroveň udržela jen rodina, kde byli zaměstnání oba, nebylo ekonomicky možné ženy demobilizovat ze zaměstnání....* (7:155) Jako kompromis se od poloviny 60. let ukázalo prodlužování mateřské dovolené. Pediatri, psychologové, pedagogové začali znovu objevovat, že malé dítě potřebuje matku a s patnáctiletým zpožděním začali číst Bowlbyho, který byl u nás v 50. letech prezentován jako buržoazní pavědec.

A tak došlo ke zvláštnímu paradoxu: **egalitární model začal být u nás tiše opouštěn právě v době, kdy na Západě nastupovala první generace žen odhodlaná ho prosadit.**

Anglický pediatr a psychiatr John BOWLBY reprezentoval od 50. let vědecké zdůvodnění konzervativního (neokonzervativního) modelu: v řadě studií dokládal, že zbavit dítě mateřské péče má pro ně neblahé následky ...! (7:156)

Léta osmdesátá znamenala praktické vítězství neokonzervativního postoje. Stále více žen totiž považovalo svou kvalifikaci za zdroj, který by nebylo moudré promarnit. Dbaly na to, aby mateřská dovolená nezpůsobila jejich dequalifikaci a ztotožnily se spíše s Bowlbyho kritikou, kteří kladli důraz na to, že mateřská péče je důležitá, ale od určitého věku dítěte se nevyklučuje se zaměstnáním, udrželi-li si matka k dítěti vřelý vztah.

U nás se vyvinul model dvoupříjmové rodiny, kdy období péče o malé dítě překlenovala mateřská dovolená, která se u nás postupně rozšiřovala až na dnešní čtyři roky.

Léta devadesátá vedla k diferenciaci rodinných modelů a pozměnění životního stylu. S růstem počtu kvalifikovaných žen a tím, jak se zrychloval cyklus obměny technologií a jak neobnovované dovednosti rychleji a rychleji zastarávaly, neokonzervativní stanovisko ztrácelo své stoupence a prosazoval se postoj egalitární. Změna postojů tedy procházela vývojem ve stupních od konzervativního přes neokonzervativní k egalitárnímu. Neprobíhala však ve všech společnostech našeho kulturního okruhu souběžně a ne stejně ani v různých společenských vrstvách téže společnosti.

Co je charakteristické pro další vývoj? Budoucnost...

Hledání kompatibility mateřství a zaměstnání vedlo k diferenciaci životních drah, kulturní tlak na jeden určitý a všeobecně závazný model rodiny zeslábl. Hledala se různá řešení. Ženy, kterým na jejich povolání a na nepřerušené kariéře záleželo, se stále častěji rozhodovaly pro bezdětnost. Také tlak na zvyšování produktivity a stoupající soutěživost v globalizující se ekonomice spíše zužoval prostor pro pohodlnou kombinaci mateřství se zaměstnáním. Ve společnostech našeho kulturního kruhu výrazně poklesla porodnost, a to pod míru prosté reprodukce, která předpokládá aspoň dvoudětnou rodinu jako kulturně žádoucí rodinný model v Evropě. K poklesu počtu dětí došlo i vzestupem celoživotně bezdětných žen i párů. **Všeobecně lze pozorovat, že rodinný cyklus ztratil svou stereotypnost a jednostrannost.**

5. Problém rozvodovosti

Různé společnosti i společenské vrstvy se od sebe liší podle toho, co všechno musí či má snášet manželský partner, než může začít hledat formální řešení svých manželských problémů. Liší se také v tom, jaká jsou sociálně a právně přijatelná řešení už nepřijatelných situací. Velká proměnlivost vzorců chování a norem je doložena i historicky. Mnohdy platí jiné formy pro muže, jiné pro ženy. U nás je dnes jediným právním prostředkem zániku manželství za života

manželů rozvod; není ovšem ani dnes jediným způsobem konce manželského soužití žijícího páru.

Předpokládá se, že existuje společenský zájem, aby manželství bylo svazkem co nejtrvalejším. Soud může přistoupit ke zrušení manželství jen „ve společensky odůvodněných případech“. Zákon stanoví, kdy je takto odůvodněný případ zrušení manželství, a to, jsou-li vztahy mezi manžely tak vážně rozvráceny, že manželství nemůže splnit svůj společenský účel. Tím je podle zákona založení rodiny; vytváření zdravého rodinného prostředí, výchova dětí a vzájemná pomoc a podpora manželů. Příčiny rozvratu mohou spočívat v chování manželů. Může o nevěru, opuštění, násilné chování, nezájmu o rodinu, o různé formy závislosti. Příčiny mohou mít i objektivní povahu, jako je choroba jednoho z manželů, neplodnost, impotence-frigidita,.... Vina na rozvodu se nezjišťuje, soud může vyjádřit stanovisko bez přímých právních následků. Soud také rozhoduje o svěření dětí do péče

Vývoj rozvodovosti

Stav rozvodovosti stále stoupá a česká společnost sleduje ve svém rozvodovém chování vzorec chování typické pro celou Evropu. Je třeba si uvědomit dvě skutečnosti, jednou z nich je pravděpodobnost, že to, zda manželství skončí rozvodem, je podstatně ovlivněno dobou, je zde i souvislost s prodlužováním věku. Má-li dojít k rozvedení manželství, je zapotřebí je nejdříve uzavřít. Zde musíme počítat s tím, že se v populaci vyskytují jedinci celoživotně svobodní a ovdovělí. Míru rozvodovosti tak podminuje míra sňatečnosti. Například v tradičních společnostech zůstávalo 12%-20% celoživotně neprovdaných; po prudkém růstu životní úrovně, který odstranil bariéry k uzavření sňatku, stal se tento více dostupným všem.

... ve všech východních zemích, kde komunistické režimy značně podcenily obtížnost postavení žen snažících se skloubit péči o početnou rodinu, špatně vybavenou domácnost a těžké zaměstnání, ..., nejvyšší místa projevovala neznalost života rodin... v Československu se od 50. let zvyšuje počet rozvodů, počet narození klesá - a jasně statické údaje se nezveřejňují. Dozvídáme se jen, že pokoutní potraty dělají takovou spoušť, že se důvody pro zákonem povolené potraty vedle lékařských rozšiřují i na „ekonomické a sociální“. ... Ze strany vládnoucích míst tu nejde o malthusiánský přístup, ale o ústupek vzhledem k nepřekonatelným obtížím, s nimiž se mladé ženy potýkají.... (10:23-24)

Zlom, který přichází v roce 1964 se vztahuje asi ke dvaceti státům západní Evropy, stoupá zde životní úroveň, končí koloniální politika. Jako hlavní příčina tohoto zlomu je podstatná změna hodnot a společenské morálky. Je to jedinec, který se stává základní buňkou společnosti, nastupuje místo rodiny. Žena rozhoduje o svém i sexuálním životě (viz.užívání antikoncepce), není vůči svému muži neplnoprávná. Dojde ke snížení věku dospělosti a r.1990 vzniknou práva dítěte...Faktem je,že tato konceptuální revoluce sehrála v přeměnách rodiny větší roli než ekonomické aspekty...tím se vysvětluje to, že stejné zaostávání, stejné proměny, stejné nemoci zasáhly rodiny rozličných životních úrovní a socioprofesionálních vrstev i země, které se značně až dvojnásobkem, liší mírou zaměstnanosti žen....(10:40)

Na konci 20.století budou o rozvod žádat převážně ženy. Jedná se o generaci žen, z nichž většina z nich pracuje a není finančně na manželovi závislá. Některé z nich považují rozvod i za osvobození.

6.Psychická deprivace u dětí a mládeže

6.1 Vymezení pojmu psychická deprivace

Děti, které zlobí, mají problémy v rodině, ve škole, perou se a dopouštějí se drobných i větších deliktů.Příčiny toho, proč dítě „zlobí“ můžou být různé. Hovoříme o dětech s LMD, kde je typickým znakem nedostatečná pozornost a roztěkanost, v jiném případě se může jednat o děti psychicky deprivované.

V úvodu je třeba rozlišit dva pojmy, které se řadí do odborného slovníku. Jsou jimi výchovná zanedbanost a psychická deprivace. Důvodem, proč jsou zmiňovány v úvodní části práce, je fakt, že bývají v běžné praxi i v odborné literatuře zaměňovány.

Výchovným zanedbáním máme na mysli tu skutečnost, kdy jsou postiženy spíše povrchové stránky osobnosti dítěte, jako jsou běžné hygienické návyky, způsob životosprávy,osvojování si kulturních dovedností a znalostí. Dítě nemá příležitost obohatit si svůj slovník, nikdo mu nečte, nezpívá s ním, není podněcováno ke kreslení,... .

Psychická deprivace se týká hlubších složek osobnosti, zejména rozvoje poznávacích a emočních funkcí. Jedná se o... *psychický stav, vzniklý následkem takových životních situací, kdy subjektu není dána příležitost uspokojovat některé základní psychické potřeby v dostačující míře a po dosti dlouhou dobu, psychickým stavem se zde míní trvalejší, ne však neměnná charakteristika člověka, kterému... nebyla dána možnost, aby své základní psychické potřeby rozvinul a ve svém životním prostředí uplatnil---* takovýto stav vzniká určitým specifickým dějem, tj. ochuzením o přívod určitých žádoucích podnětů, a je psychickou motivační základnou pro určité specifické formy chování deprivovaného dítěte, a pak i dospělého, to nám dává určitý obraz, jehož rozborem se zpětně můžeme diagnózy psychické deprivace dobrat.... (4:198-199)

K psychické deprivaci může docházet za různých okolností v životě dítěte: v rodině, v denní kolektivní péči a v trvalé péči ústavní. Přestože tento stav může postihnout člověka v každém věku, výzkumy ukazují, že v raném dětství, kdy se kladou základy pro vývoj lidské osobnosti, mohou být výsledky takového strádání nebezpečné.

Jsou to otázky, které nás zavedou na začátek života. Už od narození potřebuje malé dítě ze všeho nejvíce jistotu ve vztazích ke svým lidem. Člověk patří do živočišné říše a má mnoho společného hlavně se savci a primáty. To, co ho výrazně odlišuje, je schopnost rozumu a vytváření vztahů s dalšími jedinci. Vždyť i malé dítě se natahuje k matce, hledá u ní ochranu. Poskytování ochrany a pomoci bezbrannému dítěti je hluboce založená psychická potřeba, jinak by celý mechanismus vztahu nefungoval. Lidská mateřská láska, ale i otcovská, tento základní lidský vztah je nesen od pravěku do dneška zvláštním mechanismem, kterým je vzájemné uspokojování psychických potřeb.

6.2 Dítě a jeho vývoj v rodinném prostředí

Výchova je složitý a dlouhodobý proces, ve kterém probíhá formování celé osobnosti. Působí zde větší množství činitelů, mluvíme o širším společenském prostředí, přírodních podmínkách. Vzhledem k tomu, že toto působení je v mnohém rozporný proces, může v něm docházet často k problémům a obtížím.

Výzkumy i zkušenosti ukazují, že prvním a důležitým činitelem je rodina, která je nejstarší lidskou společenskou institucí, jež vznikla v pradávných dobách z přírodního popudu i z potřeby potomstvo ochraňovat, učit, vzdělávat .

Jednoznačně by měla rodina znamenat pro dítě základní životní jistoty.... *má-li se dítě vyvíjet po duševní i charakterové stránce v osobnost zdravou,.. potřebuje vyrůstat v prostředí stálém a citově příznivém(3:16)*

Láska a radost nad očekáváním potomka se u většiny matek projevuje v těhotenství, matka by měla být v klidu, užívat si radosti.. Plod v posledních měsících slyší, vidí, má vyvinutou chuť, pamatuje si a učí se. Co je zabudováno do jeho ještě velmi nehotového vědomí v těchto nejčasnějších vývojových fázích, je zabudováno hluboko. Dítě si později může vybavit něco z toho, co bylo před jeho narozením. O této skutečnosti nás informuje nové odvětví psychologie, které se zabývá se duševním životem lidského plodu. Mluvíme o psychologii prenatální a perinatální. Dnes umožňuje moderní technologie sledování duševních dějů dítěte před jeho narozením. Víme jistě, že v posledních měsících vnímá všemi smysly - má paměť, učí se, je ve složité interakci s organismem matky ... podle psychologů Z. Matějčka a J. Langmaiera, 1986. Nejzávažnější poznatek zní.:... *Dítě vstupuje do lidského světa - a je pro tento lidský svět základně vybaveno. Je vybaveno pro lidský vztah!(2:11)*

Po narození dítěte s ním komunikujeme. Z hlediska dalšího vývoje je tato činnost nezastupitelná pro to, aby bylo správně lidsky stimulováno. To se děje ve zdravě fungujících rodinách, což je zde zdůrazněno, protože ne každé dítě vyrůstá v příznivých podmínkách rodiny. Kde není možné, i přes dobrou organizaci a péči, zajistit tento přístup, je řešením kojenecký ústav. Berme v úvahu, že je zde daný určitý počet dětí na jednu sestru a jde tu o službu u dětí a ne o soužití s dítětem.

Mateřské chování má řadu prvků, které se nedají naučit, jsou spontánní a nezávisí na našem rozhodování. Mezi matkou a dítětem vzniká téměř dokonalá interakce. Nesmíme se ale nechat mýlit, protože ne vždy je matka na „přijetí“ dítěte vnitřně připravena. Je sice vybavena mateřskými instinkty a postoji, ale ... *příslušnost k ženskému pohlaví automaticky neznamena mateřskou kvalifikaci a že příslušnost k mužskému pohlaví neznamena mateřskou diskvalifikaci... .(2:13)*

Specifický citový vztah k mateřské osobě se rozvíjí naplno v 7.-8. měsíci života. Pro dítě je psychologické rodičovství důležité a rozhodující, je založené na vnitřním, psychickém, citovém přijetí dítěte. Nejde jen biologické rodičovství.

Poznamenejme ještě, že ve většině případů jde obojí ruku v ruce; *dítě za „své“, rodiče přijímá ty, kdo se k němu mateřsky a otcovsky chovají a mají je rádi ... (2:16).*

Jedním z důležitých znaků výchovy v rodině je trvalost a hloubka citových vztahů mezi dětmi a jejich rodiči. Jedním z klíčových rysů rodinné výchovy je i uspokojování psychické potřeby „otevřené budoucnosti“. Za normálních okolností dospělý otevírá dítěti budoucnost a i děti se na něco těší. Právě jinak je to u dětí v dětských domovech, které žijí daleko více přítomnosti. U nich je omezeno na minimum očekávání něčeho nového.

Psychologické výzkumy ukázaly, že výchova není přímo závislá na tom, kolik času s dětmi strávíme. Také potvrdily, že určitý společný čas a prostor je potřebný a existuje. V rodině se chováme otevřeněji, přirozeněji, žijeme obyčejný denní život. Psychologové objevili, že vynikající učební metodou jsou rozhovory u rodinného stolu; je však důležité, ponechat dítěti právo na intimitu a sami se jí také nemáme vzdávat jako rodiče.

Nezdravým extrémem je, když se stane dítě jediným smyslem života, okolo kterého se vše točí. Není dobré ani to, když se některý z rodičů *cítí být povznesenou, nedosažitelnou osobností, do jejíhož soukromí nesmějí děti přijít.... (3:39)*

Ve spojitosti s výchovou v rodině se objevuje výraz **interakce**, který vysvětlujeme jako vzájemné předávání podnětů mezi dvěma i více lidmi, jako vzájemné působení. Tak je tomu v normálně fungující rodině s dětmi. Nejde jen o jednostranné působení aktivního vychovatele k pasivnímu vychovávanému. V rodině není možná citová neutralita; chceme si v rodině dávat radost, mít se rádi, vzájemně se obdarovávat radostí. Stejně musíme přistupovat k trestu - ideální je chovat se uvážlivě, důsledně, spravedlivě a má se umět odpouštět

Rodina jako systém slyšíme v dnešní psychologii, pedagogice, sociologii často. Jde o nový, hlubší pohled na staré zkušenosti a poznatky. Porozumění rodině jako systému pomáhá i těm, kdo chtějí rodině prospět zvenčí - tj. pracovníkům poradenských služeb. Prvky systému tvoří jednotliví lidé sami o sobě, ale lidé ve vzájemných vztazích. *I. Možný vyjadřuje zvláštnost rodinného systému spočívající v propojení prvků veřejných, sociologických i ryze soukromých, psychologických... (8:22) následovně: „... Rodina je dnes vnímána současně v řádu světa ji obklopujícího jako instituce racionální, pragmatická, funkčně vertikálně*

hierarchizovaná a kulturně omezující a současně jako zvláštní soukromý svět authenticity, spontaneity, přirozené rovnosti a emocionality.“ (1990)

Jestliže do nějakého systému vstupuje více členů, je pravděpodobné, že budou vytvářet i podsystémy (subsystémy). V rodině jsou dány nejčastěji příslušností generační, pohlavím i povahovými rysy. Přirozený podsystém tvoří oba rodiče, podsystémem jsou sourozenci; a nutno zdůraznit, že někdy je dětské spojení silné; dále prarodiče; otec a syn; matka a dcera.

Manželský podsystém představuje základní roli ve všech vývojových fázích životního cyklu rodiny. ... *Způsob, jakým manželé činí společná rozhodnutí, jak zvládají konflikt, jak plánují budoucnost rodiny, jak si vzájemně uspokojují potřebu jistoty a sexuální potřeby, ... je určitým modelem interakce a intimity mezi mužem a ženou, který ovlivňuje i vývoj dětí... podsystém rodič-dítě vzniká okamžikem vzniku těhotenství u ženy a rozšiřuje hranice původního manželského systému, příchod dítěte na svět znamená bohatou životní zkušenost, jednak radostnou, ale taky to bývá období náchylné ke krizím, jakékoli pozdější problémy v podsystému rodič-dítě vždy signalizují (přinejmenším latentní) instabilitu rodiny; v sourozeneckém podsystému se dítě učí spolupráci, soutěžení, vzájemné podpoře, učí se vyjednávat a vytvářet kompromisy; interpersonální zkušenosti a dovednosti rozvíjené v sourozeneckém vztahu dítě uplatňuje i v jiných sociálních situacích... (8:25)* Na přechodnou dobu v rodině vznikají i jiné podsystémy, např. matka-mladší dítě, otec-starší dítě. Pokud je jejich přetrvávání zdánlivě neopodstatněné a trvá-li zbytečně dlouho, může to být signálem rodinného problému. Na podsystémy v rodině je třeba nazírat velmi tvořivě a pružně, statický pohled na rodinu je nepřínosný.

Rodina jako systém je zapojena do širších společenských systémů, k nimž patří příbuzenstvo, přátelé, sousedi, ti, co jsou s rodinou ve styku. I zde může nastat ovlivňování: např. sousedé mohou pomáhat, radit, ale i narušovat. Existují ještě širší společenské kruhy, které mají na rodinu vliv. Jsou jimi zaměstnavatelé, škola, poradny, zdravotní služba. Jsou tu společenské instituce už zcela neosobní, ale nutně do života rodiny vstupují zákony, pravidla společenského života i tradice, zvyky, pověry. *A podstatné, proč o rodině jako o systému mluvíme, je, že je v ní zabudována schopnost sebe-záchovy, sebe-opravy; i rodinný systém - zatížený, ohrožený krizí... má tendenci obnovit svou normální funkci, neb tu působí vnitřní síly, které pracují v pozitivním směru... (3:49)*

6.3 Psychická deprivace, subdeprivace- poznatky z praxe odborníků

Výzkumy ukazují, že deprivace nepostihuje všechny děti stejně. Projevuje se u dětí s ústavní výchovou, vyskytuje se i v rodinách, kde k nim otec nebo matka mají negativní vztah. Kdo, nebo co dětem postiženým psychickou deprivací tedy chybí?

Pro další postup je nutné objasnit syndrom CAN (Child Abuse and Neglect). Mluvíme o *syndromu týraného, zneužívaného a zanedbávaného dítěte, který je definován jako poškození tělesného, duševního, společenského stavu a vývoje dítěte, které vznikne v důsledku jakéhokoli nenáhodného jednání rodičů, jiné dospělé osoby, jež je v dané společnosti hodnoceno jako nepřijatelné. Syndrom CAN byl definován Zdravotní komisí Rady Evropy v roce 1992.... (2:25)* Cílem je předcházet vzniku syndromu CAN. K formulování zásad předcházení CAN je třeba vyčlenit a objasnit tři rizikové činitele.

Riziková dospělá jsou osoby, které mohou dětem ublížit a chovají se „zvláštně“. Mohou jimi být jedinci duševně nemocní či duševně nevyspělí nebo zaostalí, dále alkoholici, toxikomani; ba i mladiství rodiče. Jsou však jisté formy psychopatie, od nichž hrozí veliké a trvalé nebezpečí! Musíme před nimi děti chránit i tím, že je převedeme do ústavní péče nebo do náhradní rodinné péče.

Riziková děti jsou ty, které se chovají „zvláštně“, není snadné jim rozumět. Jejich „zvláštnosti“ mohou být podmíněny organicky, psychicky, společensky, výchovně. Na okolí působí provokativně, což nezapadá do představy, kterou dospělý o dítěti má. U dospělého dochází ke zklamání, nejistotě, rozpakům, úzkosti. A v člověku se mobilizují obranné síly, které nabývají různých forem. Nejčastěji to bývá agrese vůči dítěti. Tudíž určité riziko nepochopení ze strany svých lidí si nesou děti nejruznějším způsobem postižené.

Postižení mohou zjevná a skrytá, těžká a lehká (př. LMD), lehké opožďování intelektového vývoje-slaboduchost proti zjevné mentální retardaci. Ne každý se dovede s nepřízní osudu lehce vyrovnat. V rodině s postiženým dítětem může docházet k napětí a neshodám mezi jeho prvními vychovateli. Každý máme jinou frustrační toleranci, jiný výběr forem obrany. Nejčastější obranou proti úzkosti je agrese nejen vůči dítěti, ale manželovi, tchyni, těm nejbližším.

Rizikem pro komunikaci dítěte je nedonošenost; rizikovým činitelem může být i opoždění pohybového vývoje, stejně jako opoždění vývoje řeči.

Rizikovým dítětem se stává dítě deprivované, přicházející do adopte nebo náhradní rodinné péče, *je jím každé dítě, které má být přijato a vychováváno někým, kdo mu dosud byl „cizí“, dobře je nezná... (2:29)* Riziko si samo v sobě nese do školního života dítě nastupující do 1.třídy ještě nezralé a nepřipravené, dítě s LMD, se specifickými poruchami učení.

Potvrzení výše uváděných tvrzení přináší výzkum. Riziko tělesného ublížení (ba i zbití) je zvýšeno u těch dětí, jejichž chování se zvláště dotýká citlivých míst v psychické výbavě člověka. Víme, že pláč dítěte budí naše napětí, vyvolává úzkost. Když dítě utišíme, napětí i úzkost odezní. Je-li však pláč neutišitelný a trvalý, vyčerpává nás a uvádí v zoufalství. Aniž bychom chtěli, ocitneme se v rizikové situaci, kterou nám dítě připravilo. Co to potom vyvolá u jedince s agresivními sklony?!

Psychologické zkoumání také přineslo poznatek, že v případech pohlavního zneužívání jsou rizikovými dětmi hlavně děvčátka, u kterých už se vyvinuly ženské tvary i určité chování, jež nazveme koketním. Rizikovost takového dítěte se zvyšuje tam, kde se nevytvořilo rodinné sexuální tabu. Je obtížné ho vytvářet tam, kde vychovatelé nejsou vlastními rodiči, či ve výchově ústavní-tj. ne-rodinné. Zvýšenému riziku zanedbávání, tedy i psychické deprivaci jsou vystaveny děti svou psychickou konstitucí pasivní, otažitě, bez výraznějšího zájmu o sociální kontakt a dění v okolí; že jsou to děti postonávající, nemocné, chronicky podvyživené nebo mentálně retardované, to je celkem běžné. Rizikové situace jsou ty, v nichž dochází k ubližování víceméně normálními lidmi normálním dětem. Jak bylo již výše uvedeno, holčička ženských tvarů žije v denním je styku s dospělým mužem majícím jen minimum sexuálních zábran, je vystavena sexuálnímu obtěžování.

Dojde-li k realizaci náhradní rodinné péče, stanou se vychovateli cizího dítěte cizí lidé, z nichž se mají stát, když ne podle zákona, tak podle psychologie „lidé vlastní“. I taková situace je potenciálně riziková. Podobně sem spadá problematika neúplných rodin, do nichž se někdo přiřazení, přivádá.

Rizikovou situací nejen pro dítě, ale pro všechny účastníky je rozvod, nechtěnost dítěte při početí, v těhotenství, při narození. Riziková situace vzniká i jinými

ztrátami, jakými jsou úmrtí, dlouhodobá nepřítomnost člena rodiny, onemocnění invaliditou.

6.4 Čtveřice základních psychických potřeb, které děti potřebují

Odborníky zabývajícími se problematikou psychické deprivace jsou doc. Langmeier a prof. Matějček. Z jejich poznatků a výzkumů vychází následující text.

Doc.Langmeier odvodil kdysi ze společných nálezů u dětí z dětských domovů svou představu čtyř základních psychických potřeb a učinil z nich páteř teorie psychické deprivace... (2:37)...Tak jako musí člověk uspokojovat základní biologické potřeby, tak také musí být náležitě a v pravý čas uspokojovány potřeby psychické, má-li se dítě vyvíjet v osobnost psychicky zdravou....(4:198)

Jaké je vymezení psychických potřeb:

První potřebou je potřeba náležitěho podnětu zvenčí, čímž by se organismus „naladil“ na žádoucí úroveň aktivity. Potřeba „smysluplného světa“ znamená určitou stálost, řád a smysl v podnětech. Naplnění této potřeby umožňuje, aby se z podnětů, které k nám prostřednictvím našich smyslů přicházejí, staly zkušenosti, poznatky a pracovní strategie. Potřeba prvotních citových a sociálních vztahů, vztahů k prvotním vychovatelům, je označena jako potřeba životní jistoty, neboť její náležité uspokojení přináší dítěti pocit životní jistoty a nejvíce se naplňuje v citových vztazích. Potřeba identity znamená potřebu společenského uplatnění a společenské hodnoty; její naplnění posiluje zdravé sebevědomí.

Po určité době, kdy získal další poznatky o dětech, které přicházely z dětských domovů do náhradní rodinné péče, tedy z prostředí deprivace do prostředí antideprivace, přidal k těmto čtyřem potřebám prof. Matějček i potřebu pátou (inspiroval se dr. Mrkvičkou), označenou jako potřeba otevřené budoucnosti neboli životní perspektivy.

Jaké je vysvětlení této páté potřeby psychické? První poznatek...*u dítěte bez rodiny a bez lidí angažovaných na jeho osudu, u dítěte vyrůstajícího v péči odborné, leč neosobní, je toto jinak: žije přítomností, budoucnost je zkrácena od neděle do neděle, na minulost... (2:41)* to je typické pro děti z dětských domovů. Ony se nemají na co těšit.

Druhý poznatek se opírá o praxi v SOS vesničkách a ve velkých pěstounských rodinách. Děti, které sem přicházely až ve školním věku, těžce navazovaly nový citový vztah k novým rodinným vychovatelům. Když se jim však podařilo navázat a nabyly v něm jistotu, objevily budoucnost spolu s tím, že se více snažily poznat svou minulost. Podobná je situace z poznatků při vyšetřování dětí z adoptivních, pěstounských či rozvedených rodin, dětí neprovdaných matek. *Problém je v tom, že se u výše uváděných případů vytrácí to, co bylo v minulosti pozitivní, dobré, ... to je to důležité pro budování pozitivní identity dítěte (ne jako jsou rady u rozvodu ze strany advokátů napsat o druhém to negativní) ... (2:42-43),* podotýká autor.

Kdo nám může pomoci odkrýt naši minulost, kdo z našich nejbližších nám nejspíše usnadňuje pochopení minulosti? Jejimi přirozenými svědky jsou prarodiče, přátelé rodičů. Uvědomme si blízkost prarodičů a vnuků v normálně fungující rodinách. I je třeba přiznat, že prarodiče nemusí být vždy ideální vychovatelé, protože mají sklon ke krajnostem v názorech a postojích, jsou povolnější, své vnuky rozmazlují. Přesto se vraťme ještě k té pozitivní stránce jejich působnosti, oni jsou živými svědky jedné poloviny časového rozpětí života mezi minulostí a budoucností, jsou důležitými činiteli ve všech vývojových fázích dítěte. Na jeho vývoj pohlížejí s odstupem, nadhledem, mohou si více užít radosti, jsou osvobozeni od odpovědnosti... (2:45, zč.).

Jak je to ale s dětmi v ústavní výchově, v zařízeních s kolektivní výchovou? Právě zde se setkáme s psychickou deprivací. Již od 50. let vznikaly odborné studie, ve kterých se zkoumaly příčiny, hledaly se i cesty nápravy... Je na místě připomenout anglického psychiatra J. Bowlbyho, který je průkopnickou osobností v této oblasti. Dokázal spojit poznatky deprivace s poznatky moderní etologie - tj. vědy o chování zvířat v přirozených podmínkách, a dospěl ke zjištění, že citují: *...citový vztah dítěte k „jeho“ lidem se zakládá nikoliv na tom, že tyto lidé mu působí nějakou příjemnost (př. krmí ho), nýbrž že mu zajišťují pocit bezpečí a jistoty.* To, v čem se zmýlil, bylo jeho přesvědčení, že škody způsobené deprivací v dětství jsou doživotně nenapravitelné a citová deprivace má stejně devastující vliv na všechny děti. Ale četné studie na počátku 60. let ukazují, že deprivace v raném dětství může být kompenzována. **Málo se ví, že lidé postižení psychickou deprivací v dětství často vyrostou v osobnosti zvláště ochuzené v citové oblasti, tudíž nejsou schopni lásku dávat ani přijímat... (2:26)** a ještě dodejme slova prof. J. Dunovského: *“ Je týráno každé dítě, které není milováno. “*

6.5 Typy deprivované osobnosti dítěte a indikace pro adopci

Výzkumy potvrzují, že lze rozlišit několik typů postižení dítěte duševním strádáním.

První typ je relativně dobře přizpůsobený, v ústavních podmínkách se dobře vyvíjející. Tento typ je pro adopci vhodný. To neznámá, že není zcela bez nebezpečí. Jelikož jsou děti vystaveny náhlému náporu nových citových podnětů v adoptivní rodině, dají se snadno vyvést z míry. Může dojít i tomu, že se i brání, čímž uvádějí adoptivní rodiče v nejistotu. Ti by měli být informováni o tom, že si tyto děti vytvořily v podmínkách ústavní péče specifický vztah k dospělým osobám, ale je to vztah poměrně slabý, mělký, málo diferencovaný.

Druhý typ je hypoaktivní, útlumový, regresivní, tedy klasický typ deprivované osobnosti, jejímž charakteristickým znakem je opožďování mentálního vývoje a celkově snížená aktivita, zejména v oblasti sociální. Vhodnost adopce je sporná, neboť dítě není dobře schopno citové odezvy. Nevytvořil se u něj specifický vztah k dospělým. Zvláště, je-li dítě starší než tři roky, je zřejmé, že vhodná doba už přešla. Takové dítě nelze podle prof. Matějčka předat k adopci bez předchozí rehabilitace. Zde je lépe volit pěstounskou rodinu než adopci. Může se tak zabránit zbytečným přechodům z rodiny do rodiny.

Třetí je typ sociální hyperaktivity a představuje deprivované dítě, jehož potřeba citového vztahu k mateřské osobě zůstala v časném dětství neuspokojena. Takové dítě spontánně navazuje kontakt s okolím a bývá v tomto směru nadměrně aktivní. Jde však o kontakt povrchní, nediferencovaný a dítě na něm není hlouběji zaujato. Pro adopci jsou tyto děti nebezpečné. Svou spontaneitou a sociálním zájmem jsou velmi přitažlivé. Běží do každé náruče, která se jim otevře. Na první pohled se zdá, že se okamžitě přizpůsobily novým citovým podmínkám. Po určité době se ukáže povrchnost citové angažovanosti dítěte, které více než jiné žije okamžikem a nedovede se v intimitě rodinných vztahů plně zabydlet. Zklamání jsou jednak ti rodiče, kteří hledají v adopci hloubku, trvalost a bezvýhradnost citového života, ale i ti, jimž nejvíce záleží na intelektovém uplatnění dítěte. Právě tyto děti se pro přepjatý sociální zájem málo věnují objektivním činnostem, hrají si na nízké úrovni a špatně se učí, ač je jejich inteligence průměrná i

nadprůměrná. Pro tyto děti je třeba uvážlivě vybírat. Lepší volbou je pro ně pěstounská péče.

Čtvrtý je typ sociální provokace. Potřeba specifického citového vztahu i zde nebyla uspokojena. Dítě setrvává ve stavu zvýšeného napětí, a to ve směru neuspokojené potřeby. Domáhá se násilím pozornosti okolí, provokuje, provádí zlomyslné kousky; v ústavním kolektivu bývají tyto děti nápadné svou agresivitou až zlostnými výbuchy. Vychovatelé je pokládají za nezvladatelné. Pro své nápadné a nepříjemné chování nebývají tyto děti k adopci nabízeny. Praxe však ukazuje, že indikace pro adopci nejsou v těchto případech špatné. Je-li dítě ve stavu zvýšeného napětí pro citové neuspokojení, pak je dobrá naděje, že se dobře přizpůsobí a vyrovná, dostane-li se mu příležitosti k citovému zakotvení v adoptivní rodině. Takové dítě potřebuje trvalé životní prostředí se stálými osobami vychovatelů, kteří je plně přijímají.

Pátý typ náhradního uspokojování citových potřeb. U dětí se přemístila aktivita z oblasti sociálních potřeb do oblasti potřeb jiných, jejichž uspokojení je snáze dosažitelné. Objevuje se u nich předčasná sexuální aktivita, přepjatá záliba v jídle, agresivita, trápení zvířat. K adopci přicházejí tyto děti jen po předchozí rehabilitaci. ... (4: 188 zč.)

Z. Matějček tvrdí, že není jen jeden jednotný deprivací syndrom (v tom polemizuje s Bowlbym); je toho názoru, že se vyskytuje individuální variabilita následků deprivacích podmínek, v nichž děti žijí a v této individuální variabilitě se dají rozlišit určité typy postižení dítěte psychickou deprivací: a to v závislosti na tom, jaké děti do interakce s deprivacními podmínkami vstupují, tj. jakého temperamentu, jaké povahy, jakého osobnostního profilu jsou.

6. 6 Osobní vztahy uvnitř rodiny, postoje k dítěti, citová atmosféra

Je prokázáno, že citový vztah dítěte k matce a k ostatním „jeho“ lidem je vztahem důvěry, bezpečí, jistoty. Jsme-li v naprostém bezpečí, když nás nic neohrožuje, můžeme se radostně smát spolu s těmi, kteří nám rozumí, na které je spolehnutí..

Ne každé dítě tato uvolněnost a veselost provází životem. Dopřejme si krátké zastavení tam, kde vztahy v rodině jsou funkční. Už asi od 4 měsíců se kojeneček umí smát nahlas, on se chce smát a provokuje k tomu své dospělé, sourozence; od

půl roku dovede vyjádřit, že něco dělá jen tak pro legraci. My dospělí se radujeme s ním, vidíme pokrok v jeho duševním vývoji. V jeho dvou až třech letech s ním prožíváme jeho roztomilý věk, kdy se umí legračně tvářit, napodobovat zvířátka. V předškolním věku už jsou schopny děti pochopit absurditu, jsou intelektově zase o kousek výš. K dětství patří nejen hra, ale také veselost.

Smutek dítěte se objevuje za zvláštních okolností. Může signalizovat nemoc, neštěstí, utrpení, ztrátu, opuštění. To však ještě neznamená, že jde o psychickou deprivaci. Je spíše znamením akutní frustrace, akutního citového ochuzení.

Smát se společně představuje jakýsi vyšší stupeň komunikace, jde o vzájemnost na vyšší úrovni, o vzájemné sdílení radosti, o snahu jeden druhému udělat zábavu.... *humor a legrace jsou chováním společenským s kladným citovým nábojem a jako takové jsou tedy silou, která přispívá k soudržnosti, k sounáležitosti, k budování společenství(2:56)...* U dítěte se napřed objevuje citová vázanost k mateřské osobě a strach z cizích lidí a pak teprve lokomoce- napřed citová vázanost k rodině a k domovu a pak teprve vstup do sociální skupiny vrstevníků... .(2:56)

Ve vývoji jedince má důležitý význam utváření jeho sebevědomí - identity. Identita je v psychologii poměrně nový pojem. Vysvětluje se jako naše vnitřní odpověď na otázku, kdo jsem, ne tedy co mám, co mi patří, ale co já sám pro sebe samotného a pro druhé lidi znamenám.

Vývoj identity jedince začíná již obdobím, kterým je věk batolecí (2-3 let), kdy dítě vrůstá do rodinných vztahů. Nové psychologické výzkumy ukazují, že mimořádně důležitý z hlediska identity je střední školní věk (8-12let). Diferencuje se životní role pohlaví-tedy ještě před pubertou; též bylo zjištěno, že se dívky i chlapci chovají k malým dětem dospělým způsobem.

Puberta potom posouvá vývoj identity na vyšší úroveň, na úroveň individuality KDO JSEM JÁ?. V době adolescence se naše já rozšiřuje o další rozměr. Do popředí se dostává otázka erotické a sexuální přitažlivosti: Dovedu se zamilovat a jsem hoden toho, aby se někdo zamiloval do mě? Je třeba intimity heterosexuálních vztahů, má-li naše já v další vývojové etapě být zdravou a nosnou základnou pro identitu rodičovskou.

Ve vztahu k rodičovské identitě však může dojít k několika modelovým situacím:

1) Manželé nemohou mít dítě, touží po něm a jsou psychicky připraveni k přijetí rodičovství., ale překážky tomu bránící jsou nepřekročitelné. Nabízejí se typické způsoby řešení situace:

a) zůstávají bezdětní a tvoří i bezdětného manželství

b) proti biologickému selhání protestují, potřeby rodičovské identity se nevzdávají a hledají uspokojení náhradním způsobem, a to adoptí, nebo pěstounskou péčí

2) Partneři dítě mít mohou, ale jeden nebo oba rodičovskou identitu odmítají. Jde o nechtěné těhotenství často končící potratem.

3) Rodiče mají dítě, ale to je svědectvím o jejich neúspěchu v biologicky pojaté rodinné roli. Dítě není zcela zdravé, zdatné, neodpovídá představám o normálnosti. Ať má vrozenou či získanou vadu, rodiče jsou dotčeni ve své rodičovské identitě, působí jim to obtíže. Dítě není postiženo, ale jeho vychovatelé mu nerozumějí a očekávají od něho něco, co splnit nemůže. K jejich rodičovské identitě patří očekávání, ambice, ideály, kterých se nedovedou vzdát.

Odborníci i laická veřejnost se jistě shodnou na skutečnosti, že domov je místo zcela specifických, osobitých vztahů, místo bezpečí, důvěry a životní jistoty, a proto se tak hluboce vtiskuje do života. Důležití jsou lidé a bezpečí. Náš domov tedy začíná už kdesi v rodičovských postojích našich rodičů, je předznamenán jejich zkušeností s jejich domovem a pokračuje mateřskou péčí, kterou dítě slyší ještě před svým narozením, a pak neustále ve specificky lidské komunikaci se svým lidským prostředím. Dítě je vázáno na domov a postupně vrůstá do rodiny už ve věku balotecím; předškolní věk pak přivede na vývojovou scénu druhé děti a jistota ve fyzické přítomnosti známých lidí se mění v jistotu zprostředkovanou. V té době už dítě intelektově vyspělo k poznání, že jeho lidé se neztrácejí, když nejsou právě s ním, že jsou stálí v čase, ve svém chování. Děti navštěvují mateřské školy, kde vstupují do nových sociálních vazeb, ale důležité pro ně je, že mají domov, který se pro ně stává útočištěm, místem odpočinku a sdílené radosti s těmi nejbližšími. Okruh poznání se rozšiřuje a dítě také poznává, že i druhé děti mají své "doma". Tam se jim také představuje lidský svět, který je mužský a ženský. Neuropsychologické výzkumy nám ukazují, že mužské a ženské rozdíly nejsou dány jen vnějším zjevem a tradičně rozdílnou chlapeckou a dívčí

výchovou. Jsou založeny hlouběji ve strukturách našeho CNS. Psychologické výzkumy dětí v kojeneckém věku říkají, že tzv. specifický citový vztah k matce se vytváří nejčastěji v 7. měsíci života, asi v polovině případů se tvoří i k dalším osobám v rodině, zejména k otci. Ve věku dvou až tří let si dítě vytváří vědomí rodinné příslušnosti, mluvíme o rodinné identitě, kterou vystihuje výrok: „ Já sem patřím, to jsou moji lidé“. Podle nových objevů psychologů se vědomí identity vlastního „já“ vytváří dříve a lépe tehdy, když žije dítě ve vztahu trojstranném: já - ty - on . Podle Z. Matějčka se kolem třetího roku života, v předškolním věku chování dětí více diferencuje vůči rodičům: u matky hledá ochranu a více intimity, u otce nachází více legrace, otcové jinak mluví, nosí jiné věci do bytu. *Prostě role otcovská a role mateřská existuje. Další psychologické výzkumy potvrzují, že není biologického a psychologického důvodu, proč by nebyli muži schopni postarat se přijatelným způsobem i o velmi malé dítě ... (3:52)*

II. Praktická část:

7. Úvod k praktické části-cíle práce

V praktické části jsem se zaměřila na zjištění stavu rodinného prostředí, ze kterého vyrůstá naše mládež. I když by se veřejnosti mohlo zdát, že zkoumání stavu výchovy, rodinného prostředí, podnětů pro zdravý rozvoj osobnosti mladého člověka, který dosáhl 15 let věku, je zbytečné, opak je pravdou. Mládež dnešní doby je vystavena celé řadě nástrah, které přináší postmoderní doba. Chtěla jsem zjistit, zda tato skupina společnosti vnímá význam rodiny jako důležitý formující činitel, jako pevnou základnu pro svůj život.

Pomocí dotazníků jsem si chtěla ověřit, zda rodina je v očích adolescentů tou primární nezastupitelnou skupinou a zda ale také může mít vliv na nezdravý, patologický vývoj mladého člověka.

Vycházela jsem z hypotéz, které jsem si stanovila ve vztahu k cíli své práce. K těmto úvahám jsem směřovala i otázky v dotazníku.

7.1 Hypotézy

A. je pravdou, že je v ČR tak vysoká míra rozvodovosti

B. ženy zaostávají v dosaženém vzdělání za muži a současně i to, že v české populaci chybí ve srovnání se světem vysokoškolsky vzdělaní lidé

C. platí tvrzení, že rodiče neměli v dětství o své děti zájem, neměli na ně čas

D. na zájmu/nezájmu rodičů se promítá postoj mládeže k zakládání vlastní rodiny a potřebu mít partnerský vztah, děti

7.2 Metody výzkumu

V praktické části jsem volila kombinaci kvalitativního a kvantitativního přístupu monitorování terénu. Inspirací pro volbu kvalitativní metody byly případové studie zveřejňované v odborných i populárně naučných publikacích prof. Z. Matějčka a kol., dále pak informace získané odborníky z praxe, a to pedagogů a výchovného poradce střední školy, jejíž vedení jsem oslovila s žádostí o možnost provést výzkum. Uvítala jsem spolupráci paní profesorky, která má

dlouhodobou zkušenost s mládeží dané věkové kategorie a současně vyučuje společenskovědní předměty, kde se v blocích vyučují základy psychologie a sociologie. Současně mi bylo umožněno informovat se o práci výchovného poradce, díky kterému jsem se osobně seznámila s materiály studenta, jehož kazuistiku volím jako součást výzkumu. Provedený výzkum dotazníkovou metodou je ze sociologického hlediska výzkumem kvantitativním. Dané šetření bylo realizováno anonymně.

7.2.1 Kazuistika

Pro dokreslení problematiky psychické deprivace dětí a mládeže jsem si zvolila případovou studii, která je zaměřena na rodinné prostředí, ze kterého vychází psychicky deprivovaný jedinec. Nejdříve se zaměřím na vysvětlení činnosti subjektů, které mají často co do činění s řešením problémů psychicky deprivovaných osob. Týká se činnosti a pracovní náplně školního psychologa, výchovného poradce školy i role třídního učitele.

Pro vytvoření kazuistiky jsem použila deskriptivní a strukturovanou podobu popsaného případu a své poznatky jsem získala metodou obsahové analýzy oficiálních a neoficiálních dokumentů, jako jsou záznamy školního psychologa, výchovného poradce. Za cenné informace vděčím i třídní profesorce daného studenta.

Činnost pedagogicko psychologických poraden, úloha výchovného poradce

Náplní pedagogicko psychologických poraden (PPP) je poskytování odborné psychologické a pedagogické péče a konzultací žákům, rodičům, učitelům a vychovatelům mateřských, základních i středních škol. Klient může PPP navštívit bez doporučení školy či lékaře. Informace o klientovi a výsledky vyšetření jsou důvěrné, sdělení škole je možné jen se souhlasem klienta. Nabídka poskytovaných služeb je rozsáhlá: jde o péči o žáky a studenty se specifickými poruchami učení, o řešení výukových a výchovných osobních problémů, o kariérové poradenství; poradna realizuje poradenskou činnost nejen pro školy, ale i pro rodiče formou konzultací, přednášek, besed.

V mé práci se zaměřuji na tu složku poradenské činnosti, která řeší zejména problémy vztahové, rodinné, osobnostní. Podobně tak lze posuzovat úlohu výchovného poradce, který vykonává činnosti poradenské, informační a metodické. Poradenská činnost se zaměřuje na pomoc při rozhodování o další

vzdělávací a profesní dráze žáků, vyhledávání žáků, kteří potřebují zvláštní pozornost ve vzdělávání a přípravu návrhů na další péči o tyto žáky, zajišťování podmínek pro integraci žáků se speciálními vzdělávacími potřebami a poskytování služeb kariérového poradenství těmto žákům. V oblasti metodické a informační zprostředkovává nové metody pedagogické diagnostiky a intervence. Řeší i otázky spojené s problémy ve výchovně vzdělávacím procesu. Soustřeďuje odborné zprávy a informace o žácích v poradenské péči specializovaných poradenských zařízení. Veškeré informace ochraňuje tak, aby nedošlo k jejich zneužití.

7.2.2 Kazuistika studenta

Rodinné zázemí T.B.(1989)

Student T.B. pochází z dosud úplné rodiny, ve které tě. kulminuje déle trvající konflikt mezi rodiči, kteří jsou v rozvodovém řízení. Otec i matka jsou výdělečně činní, matka je administrativní pracovnice, otec právník. Sourozence T. nemá. Rodina žije v rodinném domě, kde je dostatek prostoru pro obyvatele domu. Čtvrtým je otcova matka, která je i majitelkou nemovitosti.

Život rodiny vážně narušila nevěra otce, který více jak dva a půl roku udržuje milostný poměr s jinou ženou, která je o mnoho let mladší. Jeho matka zhoršuje již tak vyhrocený vztah opakovanými útoky vůči matce T., zaštiťuje se zájmy vnuka, tím, že jedná v jeho prospěch. Oba, otec T. se svou matkou systematicky zastrašují matku T. tím, že přijde o střechu nad hlavou. To by v případě nevyřešení dohody v rámci rozvodového řízení bylo i reálné.

Rodiče matky T. jsou oporou pro ni i vnuka. Zejména dědeček představuje pro T. přirozenou mužskou autoritu v pozitivním slova smyslu.

Škola, průběh vzdělání

T. má ukončené základní vzdělání s hodnocením v pásmu lepšího průměru. Po dobu povinné školní docházky byl evidován v PPP, kde byla diagnostikována dyslexie a dysgrafie, intelektové schopnosti byly na dobré úrovni. Výchovné problémy se po dobu školní docházky nevyskytovaly. Přihlášku ke studiu na SOŠ podal pro možnost úspěšného přijetí, neboť kritéria přijímacího řízení

umožňovala přijímat uchazeče podle dosaženého průměru ze ZŠ, což s rezervou T. splňoval. Ke studiu chlapce nevedl hlubší zájem o studijní obor.

Na SOŠ se poměrně dobře začlenil do třídního kolektivu, i když nikdy nepatřil k mluvčím třídy. Chování je bez kázeňských problémů, docházka je pravidelná. Student je v jednání slušný, až nesměle se projevující. Se školou udržuje pravidelný kontakt pouze matka, otec se na syna informoval za celou dobu studia pouze jednou, a to telefonicky a zjevně jen formálním způsobem.

Na potíže, které nastaly v rodině, upozornila v začátku studia matka třídní profesorku a požádala o pomoc, neboť měla obavu o syna, který se od závěru základní školní docházky začínal projevovat jako člověk, který se bojí, stahuje se do sebe, téměř nekomunikuje, má tichý hlasový projev. Na doporučení třídní profesorky a výchovného poradce student s matkou kontaktovali v PPP školní psycholožku. Vyšetření prokázalo, že šlo v tomto případě o nutnou pomoc, a to z důvodu psychických poruch, jež byly zapříčiněny citovým strádáním, které se prokázalo v průběhu odborných vyšetření při sezení s klientem. To bylo zaviněné otcem. Tento problém a způsob pomoci T. byl řešen od počátku studia na střední škole. Pomoc byla účinná.

Ve vývoji případu však nastal zvrát na konci 2.ročníku a počátkem 3.ročníku studia. V té době se vyhroutily psychické i prospěchové problémy dané rozvratem manželství a nadcházejícím rozvodovým řízením. Přerušená terapie se školní psycholožkou, kterou absolvoval v 1.ročníku, byla po akutní žádosti matky o pomoc obnovena.

Vztahy, volný čas

T. nepatří vůdčí typy skupiny, nevyhledává hlučné party. Vyhovuje mu užší okruh vrstevníků, 1-2 kamarádi. Vzhledem k napjaté rodinné situaci mu problémy s plněním studijních povinností pomáhá řešit otec matky, jenž poskytuje oběma nenahraditelnou podporu.

K chlapcovým zájmům patří jízda na kole, četba fantasy literatury, někdy počítač, kde od neutěšené reality uniká do virtuálního světa her, hudba ve stylu punk. Tomu odpovídá i oblečení. T. působí uzavřeně, což umocňuje i často naražená kšiltovka do očí, několik vrstev oblečení a šátek typu palestina několikrát omotaný kolem krku. Na dotaz třídní chlapcova matka vysvětluje tuto image tím, že jde o jeho obranu vůči vnějšímu světu. Její slova potvrzují i obnovená vyšetření u školní psycholožky. T. se snaží stáhnout do bezpečí svého soukromí,

nepustit si každého k sobě. Otevřít se a vyjádřit svoje pocity, svůj strach umí, ale jen v omezené míře. V tomto směru je schopen komunikovat s třídní profesorkou, která má matčinu i jeho důvěru.

Jak vidí danou situaci

Matka trpí tím, že si syna otec bere jako zbraň proti ní; že jí chce mj. ublížit tím, že ji vystěhuje z domu a že chlapec, pokud nezůstane s otcem, půjde muset odejít také. Rovněž vysvětluje dosti otevřeně, jaké šance má, když manžel je právník a navíc je vystavena v otázce bydlení na milost a nemilost manželovi a tchýni

Student T. vnímá to, že konfliktem trpí on i matka a je přesvědčen, že kdyby nedocházelo k intervenci otcovy matky, mohli by rodiče řešit situaci jinak.

Přiznává, že je sám na pokraji sil, že se otce bojí. Své dočasné neúspěchy v prospěchu za 1.pololetí 3.ročníku přisuzuje vleklému konfliktu v rodině.

Otec kontaktoval pouze jedním formálním telefonátem školu, kde ale nekonzultoval situaci svého syna a stav v rodině ani s třídní profesorkou, ani s výchovným poradcem.

Vyhodnocení situace

Chování otce je destruktivní; **otec se dopouští psychického násilí, které má tyto formy:**vystavování dítěte závažným domácím konfliktům, kdy například vyžaduje, aby naslouchal jeho problémům. Na chlapce je vyvíjena ze strany otce nepřiměřená psychická zátěž v souvislosti s rozvodem, kdy je zatahován do konfliktů mezi rodiči, je zneužíván jako „svědek“ a ovlivňován v nátlaku proti matce. T. je otcem ponižován, zesměšňován. Je nutné zdůraznit, že některé z těchto forem nátlaku užívá otec i vůči T.matce., která v souvislosti s rozvodem musela sama využít pomoci psychologa a psychiatra a prodělává nyní odbornou terapii.

Z obecných poznatků vyplývá, že psychické týrání s sebou přináší následky jak v psychosociální oblasti, tak v chování dítěte. V našem případě jde o citovou plachost, nedůvěřivost, neustálý strach z potrestání.Student má nízké sebevědomí, trpí nepřiměřenými obavami z každé nové situace. Vznikla u něj závislost, začal intenzivně kouřit. Dostavily se poruchy příjmu potravy, deprese. Podle informací

třídní je v současné době častěji nemocný. Ve vztazích s druhými lidmi je nejistý. Izolován ve třídním kolektivu však není.

Prognóza

Toto citové strádání, které přišlo mezi 14. a 15. rokem věku chlapce může mít dopad v dospělosti, do které nyní vstoupil, a to v oblasti profesní, sociální i v rovině partnerské. I v takovém případě, kdy se jedná o adolescenta, se potvrzuje, že rozvod, přetrvávající napětí v rodině, psychický tlak silně narušují osobnost.

7.2.3 Dotazníkové šetření

Cílem tohoto dotazníkového šetření bylo zjistit, jak se rodinné klima projevuje na případné psychické deprivaci dětí, mládeže, jaký je názor mladých lidí na založení rodiny, jaký je jejich hodnotový systém. Zpracovala jsem ho s cílem porovnat zjištěná fakta s výsledky výzkumu zachycených v odborných publikacích autorů, které uvádí teoretická část práce.

7.2.3.1 Sběr dat, časový harmonogram

Výzkum jsem prováděla ve třech třídách střední školy, jejíž ředitelku jsem oslovila se žádostí realizovat výzkum za účelem vypracování bakalářské práce. Sběr dat pomocí dotazníků probíhal v rámci měsíce března 2008. Dotazníky jsem respondentům rozdala osobně nebo jsem požádala vybranou osobu (profesorku SOŠ) zajištěním vyplnění dotazníků. Postupovala jsem tak, že jsem nejprve provedla předvýzkum v jedné ze tříd, a to proto, abych si ověřila, zda otázky v dotazníku jsou vhodné a srozumitelné. Vyskytly se individuální dotazy k formě a obsahu některých otázek, ale většina respondentů přijala podobu dotazníků v přípravné i finální fázi dotazníkového šetření bez výhrad. To se promítlo i do počtu nezodpovězených otázek, kterých bylo mizivé množství. Kromě toho jsem konzultovala s paní profesorkou metody a formy výuky na škole v hodinách společenskovědních předmětů. Ujistila jsem se, že ve třídách, kterých se bude výzkum týkat, jsou studenti zvyklí na dialog mezi sebou i vyučující, že jim nic nebrání vyjádřit svůj názor.

Stejně tak jsem věděla, že častým tématem diskusí je současnost, místo mladého člověka v moderní společnosti, ale také problémy, které se jich budou týkat poté,

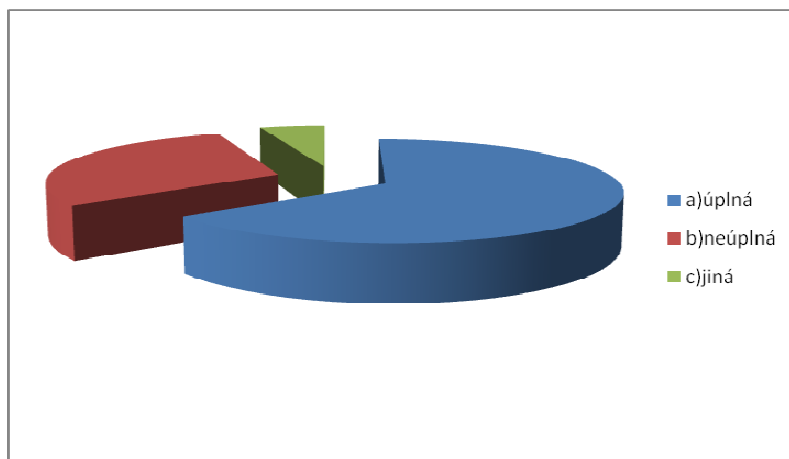
co dokončí střední školu. Požádala jsem je proto v jedné třídě, aby napsali krátkou úvahu na téma o problémech mladé rodiny v současnosti. Smysl jejich odpovědí jsem zařadila k výsledkům dotazníkového šetření. Otázky v dotazníku měly charakter uzavřených otázek. Návratnost dotazníků byla okamžitá, takže nemohlo dojít k jejich neodevzdání.

7.2.3.2 Výzkumný soubor respondentů a popis zjištěných výsledků

Výzkumný soubor byl tvořen výhradně ze studentů střední odborné školy v Praze. Jde o mládež ve věku 16-20 let, která pochází z různého rodinného prostředí. Celkový počet respondentů byl 57, z toho 32 mužů a 25 žen. Na uvedené škole jsou realizovány zcela odlišné studijní obory, a to chemicko-farmaceutická výroba (třídy F2c a F4a) a strojní a elektrická zařízení (T3b).

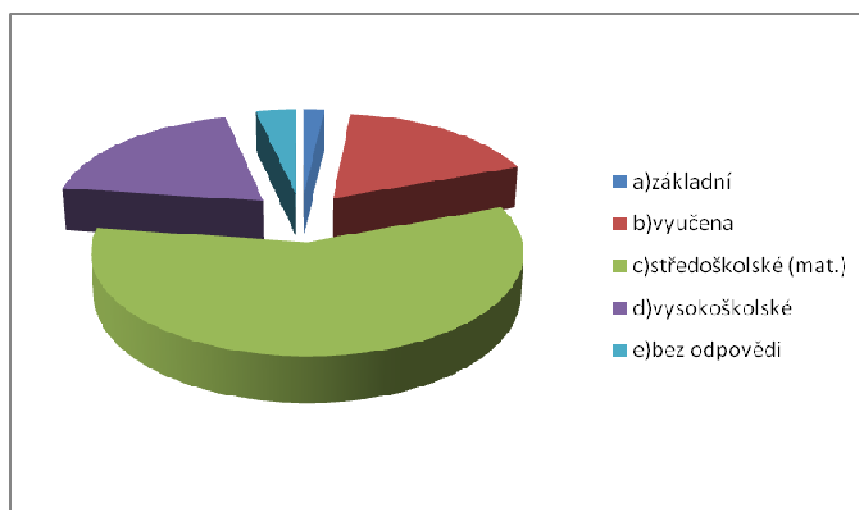
Otázky jsem řadila podle toho, jaký jev byl jimi sledován. V jednom souboru otázek jsem se soustředila na zjišťování statistických údajů, které se týkají stavu rodiny, rozvodovosti, vzdělanostní struktury rodičů studentů. Záměrem bylo srovnání údajů uváděných v teoretické části (**kap.3**) s realitou; získané výsledky jsem zařadila do souhrnných tabulek (**tab.1 - tab.3**) a **grafů**, které zde uvádím. Pro přesnost doplňuji, že v záhlaví tabulek jsou uvedeny otázky, které obsahuje dotazník (**viz.příloha č.1**).

Tab. 1- v jaké rodině žijete				
rodina	F2c	T3b	F4a	celkem
a)úplná	9	14	14	37
b)neúplná	8	3	6	17
c)jiná	0	2	1	3
<i>součet</i>	<i>17</i>	<i>19</i>	<i>21</i>	<i>57</i>

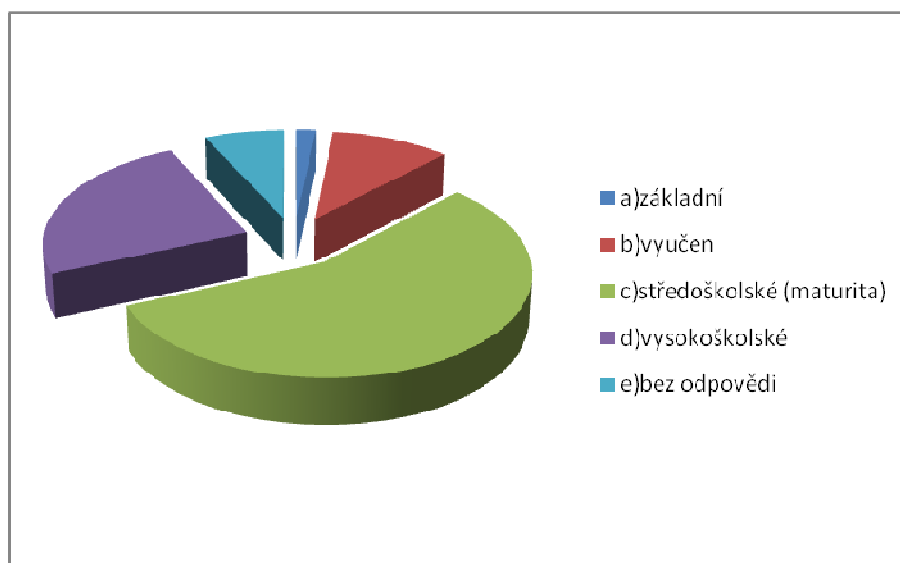

Tab. 2a)- jaké je nejvyšší dosažené vzdělání rodičů -matky

vzdělání	F2c	T3b	F4a	celkem
a)základní	0	0	1	1
b)vyučena	7	2	1	10
c)středoškolské (mat.)	7	11	15	33
d)vysokoškolské	3	5	3	11
e)bez odpovědi	0	1	1	2
<i>součet</i>	<i>17</i>	<i>19</i>	<i>21</i>	<i>57</i>

Tab.2b)- jaké je nejvyšší dosažené vzdělání rodičů -otce				
vzdělání	F2c	T3b	F4a	celkem
a)základní	1	0	0	1
b)vyučen	5	0	1	6
c)středoškolské (maturita)	6	10	16	32
d)vysokoškolské	5	7	2	14
e)bez odpovědi	0	2	2	4
<i>součet</i>	<i>17</i>	<i>19</i>	<i>21</i>	<i>57</i>

V kapitole 3, kde jsem se zabývala vzdělanostní strukturou, faktické údaje z mého pohledu nebyly podle statistik uváděných i v odborných publikacích příliš příznivé pro ženy, myslím tím nižší vzdělanostní úroveň. Výsledky šetření na vzorku respondentů však vykazují, že poměr mužů a žen ve stupni dosaženého vzdělání je ve sledovaných jevech vyrovnaný. Co se ale potvrdilo, je ten fakt, že v ČR existuje velké procento středoškoláků, zatímco vysokoškoláků máme ve srovnání s ostatními státy EU stále dosti málo. Potvrdilo se, že je v ČR poměrně vysoká míra rozvodovosti.

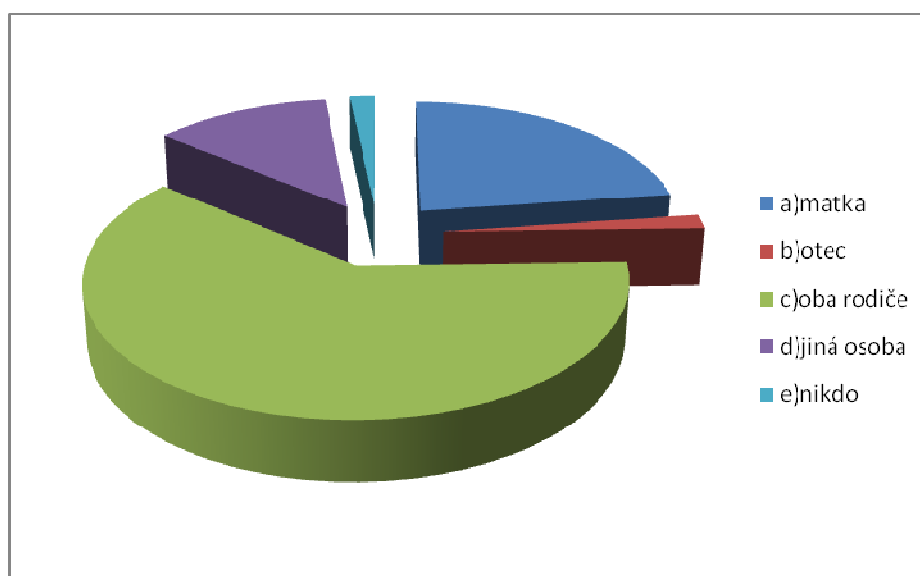
Hypotéza A se vcelku potvrdila, u nás je poměrně velká míra rozvodovosti.

Hypotéza B se nepotvrdila, ženy mají dosaženou úroveň vzdělání vyrovnanou s muži; potvrdilo se, že máme ale méně vysokoškoláků

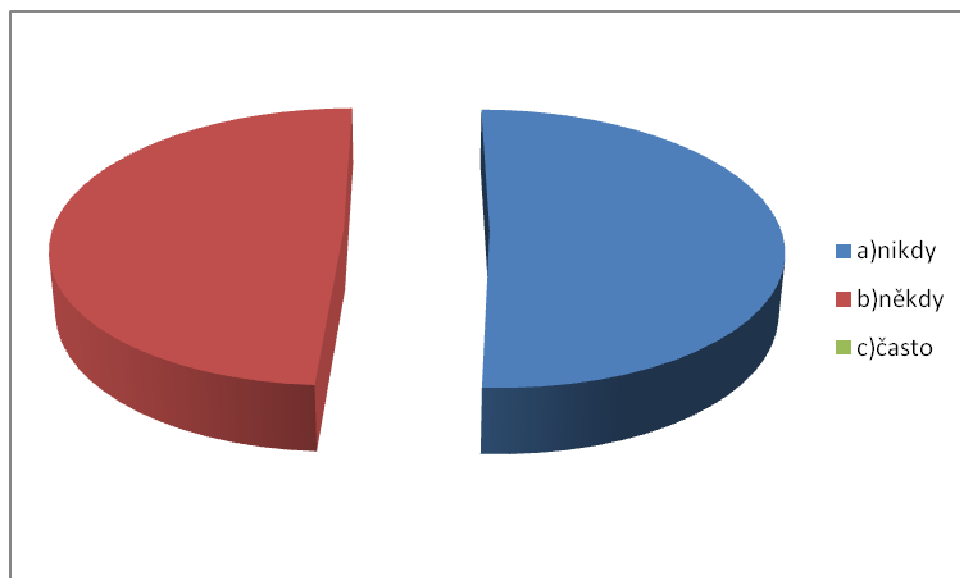
V dotazníku uváděné otázky, jež jsou směřované na zjištění zaměstnání rodičů, do tabulkového souhrnu nezařazují, pouze uvádím, že výzkumem vyšlo nízké procento nezaměstnaných, což odpovídá stavu na území hl.města Prahy.

Vzhledem k tomu, že ústředním tématem práce je rodina a psychická deprivace, orientovala jsem níže uváděné dotazy ke zjištění toho, v jakých vztazích a v jaké rodinné atmosféře dnešní studenti vyrůstali. Považuji za důležité, aby probíhala vzájemná interakce mezi členy subsystému (rodič-dítě), aby byla výchova dítěte v rodině podnětná. Proto je tento okruh otázek dotazníkového šetření zaměřen na podchycení údajů o zájmu rodičů o své děti v dětství.

Tab. 3 - vzpomínáte si,kdo s vámi v raném dětství trávil volný čas čtením, hrou				
Osoba	F2c	T3b	F4a	celkem
a)matka	5	4	4	13
b)otec	1	0	0	1
c)oba rodiče	10	13	12	35
d)jiná osoba	1	1	5	7
e)nikdo	0	1	0	1
<i>součet</i>	<i>17</i>	<i>19</i>	<i>21</i>	<i>57</i>

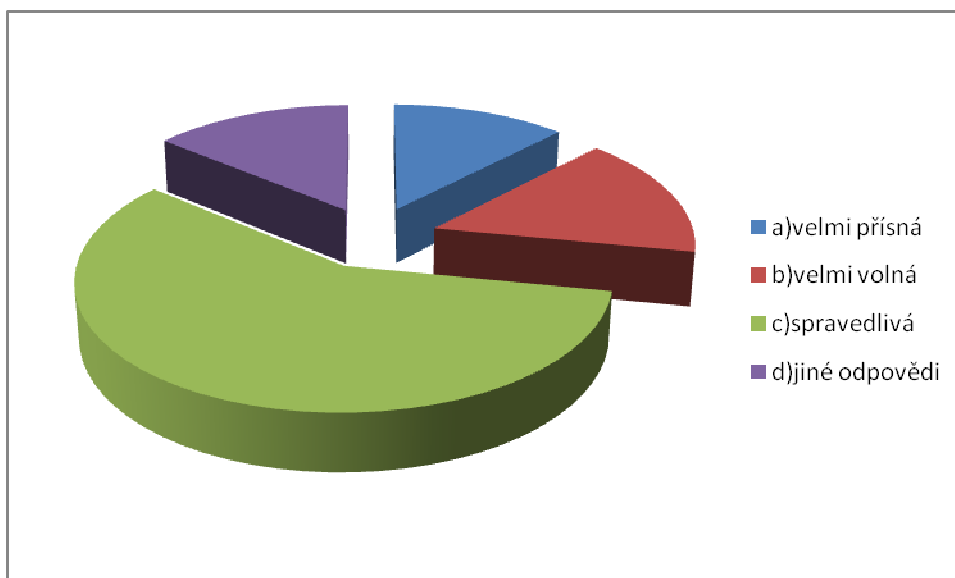

Tab. 4 - byli jste jako děti „odkládáni“ svými rodiči k TV, videu, počítači				
odpověď	F2c	T3b	F4a	celkem
a)nikdy	5	10	14	29
b)někdy	12	9	7	28
c)často	0	0	0	0
<i>součet</i>	<i>17</i>	<i>19</i>	<i>21</i>	<i>57</i>

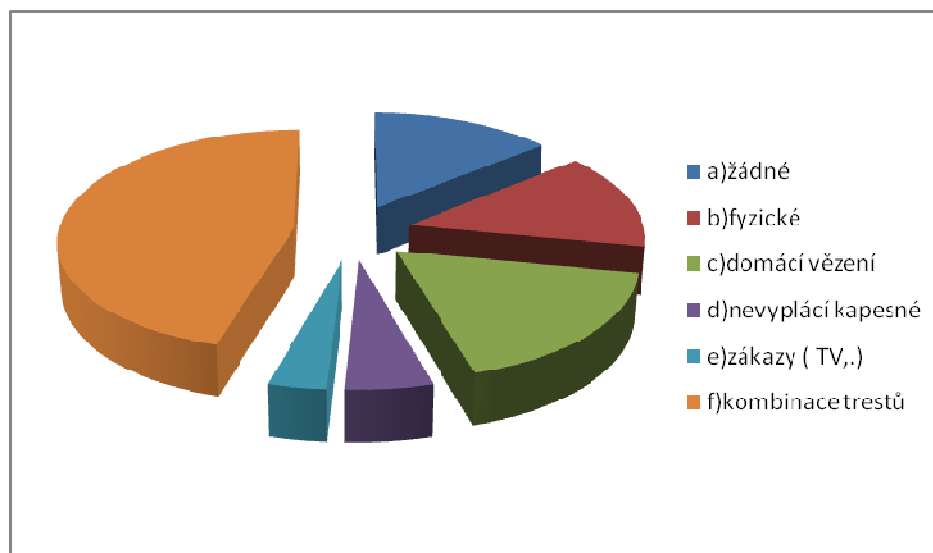
Tab. 5 - výchovu vašich rodičů považujete

výchova	F2c	T3b	F4a	celkem
a) velmi přísná	4	0	3	7
b) velmi volná	2	4	3	9
c) spravedlivá	10	10	13	33
d) jiné odpovědi	1	5	2	8
<i>součet</i>	<i>17</i>	<i>19</i>	<i>21</i>	<i>57</i>

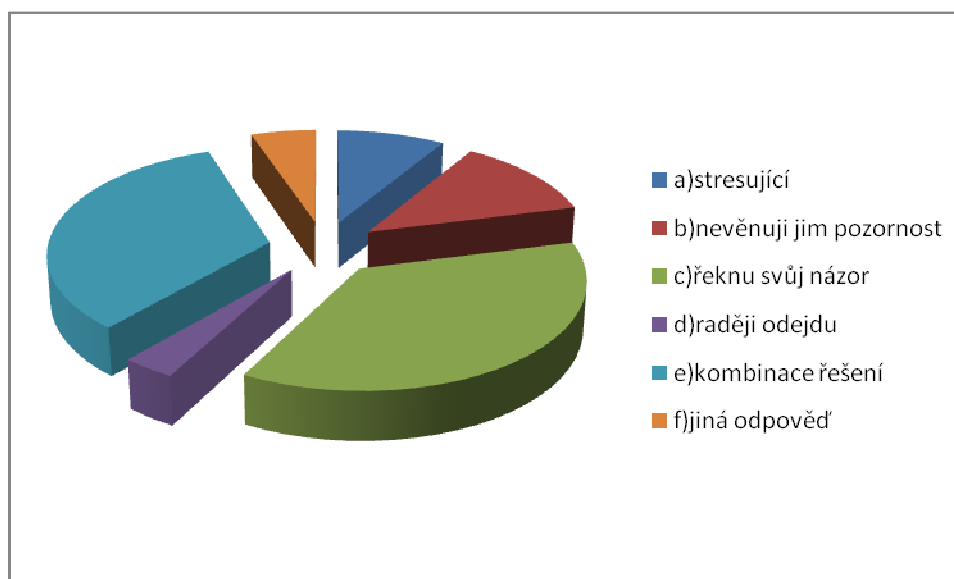
Tab. 6- jaké tresty používali/používají vaši rodiče

tresty	F2c	T3b	F4a	celkem
a) žádné	4	1	3	8
b) fyzické	2	4	2	8
c) domácí vězení	2	5	3	10
d) nevyplácí kapesné	0	1	2	3
e) zákazy (TV, ..)	0	1	1	2
f) kombinace trestů	9	7	10	26
<i>součet</i>	<i>17</i>	<i>19</i>	<i>21</i>	<i>57</i>

Tab. 7- řešení problémů /konfliktů v rodině je pro mne

	F2c	T3b	F4a	celkem
a)stresující	2	1	2	5
b)nevěnuji jim pozornost	1	2	4	7
c)řeknu svůj názor	5	7	9	21
d)raději odejdu	0	1	1	2
e)kombinace řešení	7	7	5	19
f)jiná odpověď	2	1	0	3
<i>součet</i>	<i>17</i>	<i>19</i>	<i>21</i>	<i>57</i>

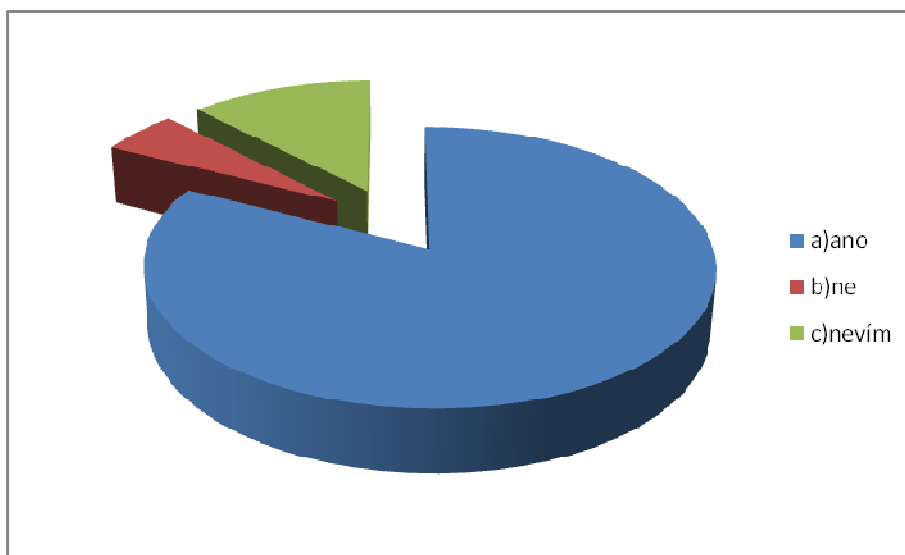

Z výsledků je evidentní, že zúčastnění respondenti v převážné většině měli v dětství potřebný zájem obou rodičů a že se televize, počítač, video nestaly jejich jedinými „vychovateli“. Studenti také vyhodnocují výchovné působení rodičů za spravedlivé, demokratické. Nepotvrdil se můj původní předpoklad, že tato generace byla vystavena extrémnímu množství fyzických trestů. Takto jsem uvažovala proto, že v současnosti se velmi rozrostl a vyplul na povrch fenomén násilí, kterého právě děti nejsou ušetřeny.

Hypotéza C se nepotvrdila, rodiče věnovali v dětství svým dětem potřebnou péči.

Poslední část dotazníkového výzkumu sleduje názory mladých lidí na vlastní postoje k založení rodiny, partnerské vztahy, využití volného času. Sledovala jsem i žebříček hodnot u svých respondentů.

Tab. 8-má dnes rodina nezastupitelnou roli ve výchově dětí				
	F2c	T3b	F4a	celkem
a)ano	16	13	18	47
b)ne	0	0	3	3
c)nevím	1	6	0	7
<i>součet</i>	<i>17</i>	<i>19</i>	<i>21</i>	<i>57</i>

Uvedený graf s tabulkovým vyjádřením ukazuje na fakt, že naprostá většina respondentů uznává nezastupitelnou úlohu rodiny ve výchově. Celkový trend posunu uzavírání sňatků do pozdější doby (**viz. kap. 3**) se potvrdil z šetření, a to tak, že z celkového počtu 57 dotázaných jich uvažuje vstoupit do manželství mezi 25-30 lety, 7 až po 30. roku věku, 8 do 24 let. Pouze 5 ze studentů neuvažuje o sňatku vůbec. V otázce ekonomického zajištění rodiny považují respondenti za běžné, že se na ní podílejí oba rodiče (45), 12 z nich pak přisuzuje tento úkol muži, žádný pak samotné ženě.

Sdílení volného času a způsob jeho trávení (**viz. dotazník**) jsem do tabulkových souhrnů nezařadila, vyjádřím se tedy slovně. Zájmy studentů jsou velmi různorodé, svůj volný čas vyplňují kombinací různých koníčků (četbou, sportem, tancem,...), pouze 3 přiznali svoji náklonnost restauraci. Potvrdila jsem si, že ve věku mých respondentů se nedá předpokládat, že by své volnočasové aktivity trávili jenom s rodiči nebo sourozenci. Jde o věk, kdy je u většiny z nich okruh známých či přátel natolik velký, že 33 z dotázaných tráví své volno v kombinaci různých osob. V čem se velmi vzácně dotázání shodli, byly priority: 2/3 dotázaných staví na první místa rodinu, zdraví, přátele. Na konci pomyslného žebříčku hodnot bylo cestování a sex. Závěrem k této části lze tedy shrnout, že, pokud odpovídali dotazovaní podle pravdy, je náplň jejich volného času smysluplná a spojená s přítomností pro ně žádoucích osob.

Hypotéza D číselné výsledky ukazují na fakt, že záleží na rodinném prostředí pro formování postojů k vlastní budoucnosti. Studenti pozitivně hodnotí své rodinné prostředí, ve kterém vyrůstali.

Zbývá mi vrátit se ještě ke zmiňované úvaze, kterou jsem zadala v jedné ze zúčastněných tříd. Studenti poukazují na velký ekonomický tlak ve společnosti, obávají se především toho, že i když chtějí žít v partnerských vztazích, zakládat rodiny, že nebudou mít takové prostředky, aby rodinu kvalitně zajistili. Jejich averze je zaměřena zejména na současnou reformu financí. Tento problém dominoval v písemných odpovědích.

8.Závěr

Téma, které předkládám zpracované ve své bakalářské práci, mi není vzdálené. Mohu potvrdit, že řešené a zmiňované okruhy problémů, které se vztahují k vývoji dětí a mládeže, k podmínkám, ve kterých vyrůstají, nechápu jen jako teoretické údaje na papíře. I když v dotazníkovém šetření, jež bylo důležitou součástí praktické části mé práce, se na reprezentativním vzorku dotázaných jednoznačně nepotvrdilo to, že by psychickým strádáním měla být postižena velká část mládeže, domnívám se, že tento vzorek neodhaluje skutečný stav, který existuje v naší populaci. Dílčím důkazem výskytu psychické deprivace jedince může být mnou předkládaná případová studie studenta, ale také již zmiňované odborné studie našich předních psychologů prof.Matějčka i doc. Langmaiera, kterým patří velký a nezastupitelný díl zásluh na vzniku četných publikací zabývajících se psychickým vývojem dětí a jeho poruchami, rodinnými vztahy, psychickou deprivací dětí a mládeže.

Důkazem toho, že zájem o stav rodiny v moderním světě existuje, je i nový trend 90.let 20.století, který si dává za cíl poznávat předpoklady a kritéria zdravého fungování rodin, které, jak bylo již řečeno, jsou rozhodujícím činitelem pro zdárný psychický i fyzický vývoj dítěte. Tento trend našel svůj výraz i v uspořádání mezinárodní konference Duševní zdraví v evropských rodinách, která se konala roku 1991 v Praze, OSN rok 1994 vyhlásilo mezinárodním rokem rodiny.

Svou práci zakončím krátkou úvahou. Každý by si měl uvědomit, že člověk nemá práva, ale je vázán povinnostmi k sobě i k druhým. Není dobré obcházet je.

Každá povinnost zavazuje a vyžaduje určitou míru kázně. S tímto přístupem se dá dělat mnohé. Je potěšující, že se konají dobročinné akce na pomoc dětem v nouzi, na dětské domovy, vždyť i bez mezinárodních smluv má každé dítě, ale i dospělí právo na důstojný a plnohodnotný život, ve kterém by neměl chybět zájem o druhé a , jak uvádí profesor Z.Matějček, humor.

Seznam citované a použité literatury:

1. Hartl, P.,Hartlová,H.: Psychologický slovník. Portál, Praha, 2000
2. Matějček, Z.: Co děti nejvíc potřebují. Portál, Praha, 1994
3. Matějček, Z.: O rodině vlastní,nevlastní a náhradní. Portál, Praha, 1994
4. Matějček, Z.:Výbor z díla. Karolinum, Praha, 2005
5. Maříková, H.: Proměny současné české rodiny. Slon, Praha, 2000
6. Matoušek,O.: Slovník sociální práce. Portál, Praha, 2003
7. Možný, I.: Sociologie rodiny. Slon, Praha, 1999
8. Sobotková, I.: Psychologie rodiny. Portál, Praha, 2001
9. Somr, M.: Úvod do metodologie a metod výzkumu. České Budějovice, 2006
10. Sullerotová, E:Krise rodiny. Karolinum, Praha, 1998

Příloha č.1-dotazník

Vážení respondenti,

dovoluji si Vás požádat o vyplnění dotazníku, jenž je součástí výzkumu, který bude podkladem pro zpracování praktické části mé bakalářské práce.

Jsem studentkou Pedagogické fakulty JČU, obor Sociální pedagogika a v práci se zaměřuji na problematiku současné rodiny.

Děkuji za spolupráci.

Většinu otázek stačí zodpovědět zakroužkováním Vámi vybrané varianty.

Budete-li chtít zpřesnit, nebo doplnit odpověď, pište na čistou stránku dotazníku a uveďte číslo otázky, ke které se takto vyjadřujete.

Jste: MUŽ ŽENA

Váš věk:

- 1) Žijete v rodině: a)úplné b)neúplné c)jiné
- 2) Rodinný stav rodičů : a)manželé b)rozvedeni c)jiné
- 3) Vzdělání otce: a)základní b)vyučen c)SŠ(maturita) d) VŠ
- 4) Vzdělání matky: a))základní b)vyučena c)SŠ(maturita) d) VŠ
- 5) Zaměstnání rodičů: a) otec
b) matka
- 6) Vzpomínáte si, kdo s vámi v raném dětství trávil volný čas čtením,hrou?
a)matka b)otec c)oba rodiče d)jiná osoba e)nikdo
- 7) Byli jste jako děti „odkládání“ svými rodiči k TV,videu, počítači?
a) nikdy b)někdy c)často
- 8) Výchovu vašich rodičů považujete za:
a)velmi přísnou (o pravidlech se nediskutuje)
b)velmi volnou (dělám si co chci)
c) spravedlivou (o pravidlech se dá hovořit)
- 9) Jaké tresty používali (používají) vaši rodiče?
a)žádné b)fyziké c)domácí vězení d) nevyplácí kapesné
e)zákazy TV,... f) kombinace trestů
- 10) Řešení problémů (konfliktů) v rodině je pro mne:
a)stresující b)nevěnuji jim pozornost c)řeknu svůj názor
d)raději odejdu e)kombinace řešení f)jiná odpověď
- 11) Odešel/odešla jste z domova z obavy před potrestáním?
a)ne b)1 x c)2 x d)více x
- 12) Má dnes rodina nezastupitelnou roli ve výchově dětí?
a)ano b)ne c)nevím
- 13) V kolika letech byste chtěli uzavřít sňatek?
a) do 24 let b)25-30 let c)nad 30 let d)nechci
- 14) Uvažujete o tom,že byste chtěli mít rodinu (dětí)?
a)ne b) ano c)nevím
- 15) Rodinu má ekonomicky zajistit :
a)žena b)muž c)oba

16) Volný čas trávím:

- a) sportem b) četbou c) v restauraci
d) dalšími koníčky e) jinak

17) Volný čas trávím:

- a) s rodiči b) se sourozenci c) s partou
d) s přítelem/přítečkou e) kombinací možností f) sám/sama

18) Na žebříčku vašich priorit (hodnot) stojí nejvýše/nejnižší:

práce- bydlení- volný čas- rodina- cestování

úspěch- sex- zdraví- přátelé- peníze

pozn.- nadepište nad daný pojem číslici, která bude od 1 do 10; nejvyšší

hodnotu vyjadřuje číslice 1(!), nejnižší 10(!)

19) Vztahy ve vaší rodině považujete za:

- a) harmonické, pevné
b) mírně narušené
c) vážně narušené, nestabilní